

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**MALATYANIN İKTİSADİ VE SOSYAL
KALKINMASINDA KOOPERATİFLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
ARŞ. GÖR. NİHAT AKBIYIK**

MALATYA - 1987

İÇİNDEKİLER

Giriş	i
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

KOOPERATİFÇİLİK HAREKETİNİN TARİHİ

I. Genel Olarak	1
1. İngiltere	1
2. Fransa	2
3. Almanya	3
4. Diğer Ülkeler	3
II. Türkiye'de Kooperatifçilik	4
1. Osmanlı Devleti Dönemi	4
2. Cumhuriyet Dönemi	7
A. Kooperatifçilik Mevzuatı Açısından Gelişme	7
B. Kooperatifçilik Hareketinin Gelişmesi.....	8
a. Tarım Kooperatifleri.....	8
aa. Tarım Kredi Kooperatifleri.....	8
bb. Tarım Satış Kooperatifleri.....	10
cc. Köy Kalkınma Kooperatifleri.....	12
b. Tarım Dışı Kooperatifler.....	15
aa. Tüketim Kooperatifleri.....	15
bb. Esnaf Kefalet ve Küçük Sanat Kooperatif-	
leri.....	16
cc. Yapı Kooperatifleri.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYO-EKONOMİK DÜZEN VE KOOPERATİF

1. Kooperatifin Tanımı.....	19
2. Kooperatifçilik İlkeleri.....	19
3. Kooperatiflerde Temerküz ve Ust Örgütlenme.....	24
4. Kooperatiflerde Finansman.....	28
5. Kooperatiflerde Denetim.....	29
6. Kooperatiflerin Sosyo-Ekonomik Yapısı.....	30
A. Ekonomik Açıdan Kooperatifçilik.....	30
a. Mikro Açıdan Kooperatifçilik.....	30
b. Makro Açıdan Kooperatifçilik.....	30
B. Sosyal ve Siyasal Açıdan Kooperatifçilik....	31
7. Kooperatif-Devlet İlişkileri.....	32
8. Tarım Kesimi ve Kooperatifçilik.....	35

A. Tarım İşletmeleri.....	35
a. Küçük İşletmeler.....	35
b. Büyük İşletmeler.....	36
B. Tarımda Kooperatifler.....	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MALATYA'DA KOOPERATİFÇİLİK HAREKETİ

1. Malatya'nın Coğrafi Yapısı.....	38
2. Nüfus ve Kültürel Yapı.....	38
3. Ekonomik Yapı.....	39
A. Tarım.....	39
B. Ticaret.....	43
C. Sanayi.....	43
4. Kooperatifçilik.....	45
A. Tarımsal Kooperatif ler.....	45
a. Tarım Kredi Kooperatifleri.....	45
b. Köy Kalkınma Kooperatifleri.....	46
c. Diğer Tarımsal Kooperatifler.....	48
B. Tarım Dışı Kooperatifler.....	52
a. Tüketim Kooperatifleri.....	52
b. Yapı Kooperatifleri.....	53
aa. Konut Kooperatifleri.....	53
bb. İşyeri Yapı Kooperatifleri.....	55
c. Diğer Kooperatifler.....	56
Sonuç ve Öneriler.....	58
Faydalanılan Kaynaklar.....	61

İlk kooperatifçilik deneyinden bugüne 150 sene geçti. Rochdale'li 28 dokuma işçisinin başlattığı hareket dünyanın her köşesine yayılmıştır. Her ülke ekonomik sistemi ve gelişme düzeyine göre kooperatif çalışmadan değişik şeyler beklemektedir.

Gelişmiş ülkelerde kooperatifçilik, özel işletmelerle rekabet etmek suretiyle piyasada düzenleyici rol oynar. Kamu ve özel sektörün yanında üçüncü sektör durumunda olan kooperatifler birçok Avrupa ülkesinde piyasanın önemli bir kısmını kontrol eder duruma gelmişlerdir.

Gelişmekte olan ülkelerde yapı değişikliği, hızlı kalkınma çabası kooperatifçiliğe ilgiyi kaçınılmaz kılmaktadır. Ülkemizde 1863 yılında Mithat Paşa ile başlayan kooperatifçilik tecrübesi 125 yıllık bir geçmişe sahiptir. Ancak sayısal gelişme bir yana ülkemizde kooperatifçiliğin başarılı olduğu söylenemez. Başarısızlığın sebebi 50 yıldır aydınlar arasında teorik düzeyde tartışılmaktadır. Tartışma konusunun odak noktası kooperatif-devlet ilişkileridir. Bir kısmı devletin aşırı ilgi ve vesayetinden yakınırken, bir kısım aydınlar kooperatifçiliğin gelişmesinde devlete önemli görevler düştüğünü söylemektedirler.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır:

I. Bölümde kooperatifçiliğin tarihi gelişimi, II. bölümde kooperatifçiliğin hukuki, kültürel ve ekonomik yapısı, devlet-kooperatif ilişkileri incelenmiştir. III. bölümde ise Malatya'da kooperatifçiliğin yapı ve sorunları incelenmiştir. Bunun için önce Malatya'nın coğrafi, ekonomik, sosyal, kültürel, tarım, sanayi ve ticaret yapısı incelenmiştir. Daha sonra Malatya kooperatifçiliğinin tarihi geçmişi ve bugünkü yapısı incelenmiştir.

Sonuç ve öneriler son kısımda ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
KOOPERATİFÇİLİK HAREKETİNİN TARİHİ
I. GENEL OLARAK

İnsanların belirli amaçlara ulaşabilmek için bir araya gelip ortak faaliyette bulunmaları insanlık tarihi boyunca her toplumda rastlanan bir olaydır. Ortaklaşa arazi işletmek, çamaşırhane, süthane işletmek, fırınlar açmak vb. konularda işbirliği her zaman yapılmıştır.

Bizim toplumumuzda birlikte iş yapma, ekonomik ve sosyal dayanışmanın izleri hayli eskidir. Bugün bile köylerimizde birçok işler imece ile görülür. Köy topraklarını bekleyen korucu, köy hayvanlarını otlatan çoban ortaklaşa tutulur. Köy okulu, camii, yol ve çeşmesi ortaklaşa yapılır. Bu işbirliği ve dayanışma ruhu " Bir elin nesi var, iki elin sesi var " atasözü ile ifade edilir.

Avrupa'da da bu dayanışma duygusu her millette değişik şekillerde çıkmıştır. Slavlar'daki " Mir, Zadruga ve Arteller " bugünkü Slav kooperatifçiliğine kaynak teşkil etmiştir. Aynı şekilde Almanya ve İsviçre'deki kooperatifler " Markgenossenschaft " tipine sadık kalmışlardır. Jüra ve Alp dağlarındaki dayanışma duygusu kendisini meyva ve süt kooperatiflerine dönüştürmek suretiyle göstermiştir (1).

Aynı ekonomik dayanışmanın izlerini Afrika, Latin Amerika ve Asya milletlerinde de görmek mümkündür. Ancak sözkonusu bu çabalar genellikle geçici bir ihtiyacı gidermek amacıyla güder. Bizim ilgi alanımıza giren konu ise birleşme ve dayanışmanın kurumlaşmasıdır. Kurumlaşmak uzun ömürlü olmak, müesseselerin kurucuların ömründen daha fazla yaşaması demektir.

1. İNGİLTERE

Bugünkü manada ilk kooperatifçilik uygulaması İngiltere'de başlamıştır. Robert OWEN (1771-1858) ve Dr. William KING (1786-1865) tüketim kooperatiflerinin kurulmasına teori ve pra-

(1) Kamil Turan, Kooperatifçiliğin Sosyo-Politik Yapısı, A.İ.T.İ.A. Yayını No:32, Ankara, 1973, s.65.

tikte öncülük etmiş iki şahsiyettir.

1844 yılında İngiltere'de Rochdale kasabasında yirmisekiz doküma işçisi kendi aralarında bir tüketim kooperatifi kurarak kooperatifçiliğin ilk başarılı öncüleri olmuşlardır. Bugün kabul edilen kooperatif ilkelerinin çoğu 1844 de kurulan Rochdale kooperatifi'nin ilkeleridir. Rochdale tüketim kooperatifi'nin başlangıç sermayesi yirmisekiz sterlindir. Sağlam esaslar üzerine bina edilen Rochdale Tüketim Kooperatifi'nin ortak sayısı ve sermayesi kısa sürede katlanarak çoğalmış; kooperatifçilik önce İngiltere'ye Daha sonra ise bütün kara Avrupası'na yayılmıştır.

Rochdale Tüketim Kooperatifi'ni kuranların zaman içerisinde gerçekleştirmek istedikleri program aşağıdaki gibi geniş ve tutarlıydı.

- Ortaklarının zorunlu tüketim ihtiyaçlarını karşılamak.
- Bu malların üretileceği fabrikaları kurmak (un, ekmekek, bisküvi, et ve süt ürünleri vb.).
- Ortaklarının konut ihtiyaçlarını karşılamak.
- Ortaklarının ve çocuklarının eğitim ihtiyaçlarını karşılamak.
- Ortaklarının sosyal güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak (2).

Rochdaleliler bütün bu işleri kademeli olarak planlamışlar ve gerçekleştirmişlerdir.

2. FRANSA

Fransadaki kooperatifçilik hareketi ise özellikle fikir ve düşünce yönünden olmuştur. Hareketin önderliğini Charles FOURIER (1772-1837) yapmıştır. 1831 de Parisde marangozlar kooperatifleşmiş, 1835 yılında ise Lyonda bir tüketim kooperatifi kurulmuştur. Fransa dünyada üretim kooperatifçiliğinin öncüsü kabul edilmektedir.

(2) Ziya Gökalp Mülayim, Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik, Bilgi yayınları, İstanbul, 1975, s.31.

3. ALMANYA

Almanya ise kredi kooperatifçiliğinin dünyada öncüsüdür. Friederich Wilhelm Raiffeissen 1846 yılında tarım kesimini finanse eden ilk kredi kooperatifini kurarken, aynı yıllarda Hermann Schulze-Delitzch ise esnaf ve küçük sanatkârın kredi ihtiyacını gidermek amacıyla bir kredi kooperatifi kurmuştur.

4. DİĞER ÜLKELER

20.yy, başından itibaren üretim, tüketim ve kredi kooperatifleri önce Avrupa, daha sonra da tüm dünyaya yayılmıştır. İkinci dünya savaşını müteakip hızlanan bağımsızlık hareketleri sonunda kooperatifçilik hareketi Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın yoksul milletleri için bir umut olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin kooperatif modelleri işgalci emperyalist ülkelerin kurmuş oldukları sistemin özelliklerini taşımaktadır. Hindistan, Pakistan, Srilanka'da ki kooperatifler İngiliz kolonyal dönemini hatırlatan özelliklere sahiptir. (3)

Afrika ülkeleri özgürlüklerini elde ettikten sonra çok önemli kooperatif tecrübeleri geçirmişlerdir. Bu ülkelerde kooperatifçilik çoğunlukla bağımsızlık hareketlerini doğurup, geliştiren bir karektere sahip olmuştur. Devlet kurulduktan sonra ise üretimi ve kalkınmayı kooperatif model çerçevesinde gerçekleştirme mücadelesi yapılmıştır.

Komünist sisteme dahil ülkelerde de (başta SSCB ve ÇİN) kooperatifçilik önemli bir yere sahiptir. Ancak bu ülkelerde kooperatifler batı ülkelerinden çok farklı özelliğe sahiptir. Batıda kooperatifçilik hür ve demokratik bir ortamda doğup gelişmiştir. Sosyalist blokta ise kooperatifler merkezî hükümetin taşra teşkilatı durumundadırlar. Plan hedefleri istikametinde faaliyet gösterir. Diğer ifade ile batıda kooperatifler mikroekonomik bir fonksiyona sahipken, sosyalist blokta makro ekonomik bir görev yüklenmektedir. Ayrıca bu ülkelerde kooperatifler ekonomik cihetin yanısıra siyasi ve askeri fonksiyonlarda ifa ederler.

İsrail'deki kooperatifçilik denemelerinin ürünleri olan

(3) Haşmet Başar, Türkiye'de ve Dünya'da Kooperatif Kuruluşların Sosyo-ekonomik Yapısı, Bursa, 1983, s.107-109.

Kibbutz ve Moşaw'ların kuruluşu 1910'lara dayanmaktadır. Bu kooperatifler tıpkı sosyalist ülkelerde olduğu gibi devletin ekonomik, sosyal ve siyasal yapısını şekillendirmektedir. Yahudi ırkçılığı ile en ileri düzeydeki bir kominal anlayışın yoğrulmasından doğan Kibbutz'lar dünyanın tanıdığı en kusursuz komünist örgüt olarak görülmektedir (4).

II. TÜRKİYE'DE KOOPERATİFÇİLİK

1. OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİ

Ülkemizde ilk kooperatifçilik hareketi Mithat Paşa'nın kurduğu Memleket Sandıkları ile başlamıştır. Mithat Paşa Niş valisi iken 1863 yılında Pirot kasabasında ilk tarım kredi teşkilatını kurmuştur. Bu denemede olumlu sonuç alınınca hükümet " Memleket Sandıkları Nizamnamesi " ile kredi teşkilatlarının memleketin her yanına kurulması görevini valilere vermiştir.

Adı geçen nizamname ile kurulan teşkilatlarda bir nevi üretim ve kredi kooperatifleri tek çatı altında toplanmıştır. Sandıkların çalışma esası şöyle olacaktı:

Devlete ait boş araziler köylüler tarafından imece usulü ile işlenecek, elde edilen ürün hükümet ve köy ihtiyar heyetinin kontrolü altında satılacak, elde edilen gelir sandık sermayesi olacaktı.

Sandık yöneticisi olan "Sandık Eminleri" halktan seçilen dört kişiden müteşekkil idi. Bunlar çalışmalarını karşısında bir ücret almıyorlardı. Bir sandığın borç verebilmesi için sermayesinin 200 altına ulaşması gerekiyordu. Krediler kısa vadeli (en çok bir yıllık) ve düşük faizli (yıllık % 12) idi. Bir ortağa verilecek kredi 20 altın ile sınırlıdır. Sandık gelirinin üçde biri kredi alanlara risturn olarak ödenir. Kalanı ise okul, yol, çeşme gibi imar faaliyetlerine aktarılırdı (5).

(4) Fulya Aykar, Tarım Kooperatiflerinin Yönetim ve Örgütlenme Sorunları ve Türkiye'de Bugünkü Duruma İlişkin Bir Araştırma, İ.Ü. İşletme Fakültesi, Doktora Tezi, s.24.

(5) Z.Gökalp Mülayim, A.g.e., s.42.

Çalışmaları ile tefeciliği bir noktaya kadar önleyen sandıkların düzeni zamanla bozuldu. Denetim noksanlığı, verilen kredilerin zamanında dönmemesi, iltimas gibi nedenlerle çalışmaları tamamen tıkanan Memleket Sandıkları 1883 yılında çıkarılan bir tüzük ile " Menafi Sandıkları " na, 1888 yılında ise Ziraat Bankası'na dönüşmüştür.

Mithat Paşa'dan sonra uzun yıllar Türkiye'de kooperatifçilik hareketine rastlanmamaktadır. 1910'lu yıllarda Ege bölgesinde kurulan bazı mahalli birlikler güçlü aracı kuruluşlar karşısında rekabet edemeyip kaybolmuşlardır. Daha sonra araya giren I. Cihan Savaşı sırasında kooperatif faaliyetler hepten sona erdi.

Ancak bu dönemde kooperatifçilik düşüncesi üzerine çok önemli bir çalışma dikkati çeker: 1913 yılında Ahmet Cevat "İktisatta İnkılap-İstihlâk Teavün Şirketleri" adlı eserini yayınlamıştır (6). Bu kitapta yazar tüketim ve satış

(6) Ahmet CEVAT, (1887-1961) İttihat ve Terakki Partisi yayın organı "Şura-ı Ümmet" gazetesini yazarı. Parti tarafından Avrupaya kooperatifçilik konusunda araştırma yapmak için gönderilmiştir. Yazdığı eser (İktisatta İnkılap) İttihatçıların iktisadi politikasını temsil eder. Ahmet Cevat beyin kooperatifçilik anlayışı kapitalizm ile sosyalizm arasında bir yere sahiptir. Kooperatifçiliğimizin dünden bugüne meselelerine ışık tutmak açısından çok ilginç bir yere sahip olan bu eserin konu başlıklarından bazıları şöyledir:

I-Nazari (Teorik) bölüm

-İstihlâkde Teavün (Yardımlaşma)

-Yardımlaşmanın yayılışı ve aşamaları

-Yapı kooperatifçiliği ve Amerikadaki deneyleri

-Kooperasyonda organizasyon

-Kooperasyonda sermaye, Faiz problemleri

-Dayanışma terbiyesi ve kadınların dayanışma terbiyesine katkıları

II-Ameli (Pratik) Bölüm

-Ortaklık ve ortaklığın demokratik metodla yönetimi

-Tüketim kooperatifçiliğinde işletme ve sorunları

-Ortakların tüketim güçlerini kullanmadaki sorumlulukları

kooperatiflerinden bahseder.Kooperatifleşmenin tüketici kesime ve Türk köylüsüne sağlayacağı faydaları örnekleri ile açıklar.Ancak Ahmet Cevat'ın fikirlerine sınırlı sayıdaki aydınlar hariç geniş halk tabakası ilgi duymamıştır.

Öte yandan H.Vasıf 1922 yılında yayınladığı " Sanayimizin Esbâb-ı İnhitât-ı ve Terakki Çareleri" (Sanayimizin Gerileme Sebepleri ve İlerleme Çareleri) adlı kitapta büyük firmaların küçük sanayii yok ettiğini ileri sürmüş ve sonunun ancak küçük işletmelerin hammadde alımında ve ürünlerin pazarlanmasında kooperatif kurması ile çözümleneceğini belirtmiştir (7).

Ege bölgesinde üretim ve satış kooperatifleri kurulurken İstanbul'da da tüketim kooperatifleri kurulmuştur. İlk tüketim kooperatifi Çirçir mahallesinde kurulmuş,onu Çarşamba,Fatih,Şehzadebaşı,Gedikpaşa,Nuruosmaniye,Sultanahmet,K.Mustafapaşa,Eyüp,Kadıköy ve Karaköy'de kurulan tüketim kooperatifleri izlemiştir (8).

Görülüyor ki,Cumhuriyet öncesi dönemde Türk kooperatifçilik hareketi yabancı sermayeye karşı bir mücadele aracı olarak benimsenmiş,ancak sosyo-ekonomik,kültürel ve politik sebeplerle yurt sathına yayılamamış, 1.Dünya Harbi'nin de etkisiyle tamamen yok olmuştur.

- Tüketim kooperatiflerinin bilançoları.

- Tüketim kooperatiflerinin statüleri.

(Remzi Saka,Kooperatifçiliğimiz-Kurucular-Temel Sorunlar, 1974, İstanbul, s.30-31.

(7) Z.Fahri Fındıkoğlu,Kooperasyon Sosyolojisi,İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını No:1206,İstanbul,1967,s.103.

(8) Remzi Saka,A.g.e.,s.102.

2. CUMHURİYET DONEMİ

A. Kooperatifçilik Mevzuatı Açısından Gelişme

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kooperatifçiliğe ilgi daha çok yasal çerçevede olmuştur. 1924 yılından itibaren çıkarılan çeşitli yasalarla bu müesseselerin çalışmaları düzenlenmiştir. Cumhuriyet'in ilanından 1 yıl sonra, 1924 yılında 498 sayılı " İtibari Zirai Birlikleri Kanunu " çıkarılmıştır. Bu kanun ile kooperatif ortaklarına kefalet temeline göre kredi verecek bağımsız kredi teşkilatları kurulacaktı. Bu kanun ile kurulacak kooperatifler kredi ve satış kooperatifi görevini aynı anda görecekti. Ancak çalışmalar sonuçsuz kalmıştır. Bundan sonra 1926 yılında çıkarılan 865 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nunda sermaye şirketlerine ayrılan VI. kısma kooperatiflere ait bir bölüm konmuş ve kooperatifler T.T.K hükümlerine göre kurulmaya başlamıştır.

1929 yılında tarım işletmelerinin kısa vadeli kredi ihtiyaçlarını karşılamak için 1470 sayılı " Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu " çıkarılmıştır. İlk defa kooperatif kelimesi bu kanunda yer almıştır.

1935 yılında ise 2834 sayılı " Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu " ile 2836 sayılı " Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu " çıkarılmıştır. Tarım Kredi Kooperatiflerinde sınırsız sorumluluk esası geçerlidir. Tarım Kredi Kooperatifleri'ne ortak olan kişi aynı zamanda Tarım Satış Kooperatifleri'ne de ortak olmak zorundadır.

1966 da ana sözleşmelerinde yapılan değişiklikle Tarım Kredi Kooperatifleri tek amaçlı olmaktan çıkıp çok amaçlı olarak faaliyet göstermeye başladılar. Yapılan değişiklikle Tarım Kredi Kooperatifleri ortaklarına nakdî kredi vermenin yanı sıra; onların alet ve gereçlerini temin etmek, gıda maddelerini toptan ucuza maletmek, ortak ürünlerini saklayacak depo, işleyecek tesisler kurmak gibi hizmetler yapacak çok amaçlı kooperatif durumuna geldi. Bu değişikliğe rağmen kooperatiflerin mevzuat toplama yetkisi yoktur. Ziraat Bankası'ndan aldığı krediyi ortaklarına dağıtırdı. Dolayısı ile kurumun teftişi Ziraat Bankası'nca yapılırdı.

2836 sayılı kanun ihtiyaçları gerisinde kalınca 1972 yılında 1581 sayılı " Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri " kanunu çıkarılmıştır.Çıkarılan yeni kanun ile Tarım Kredi Kooperatifleri'ne mevzuat toplama,üst birlikler (bölge birlikleri-merkez birliği) kurma yetkisi verilmiştir.

1969 da 1163 sayılı kooperatifler kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun ile kooperatifler Türk TicaretKanunu Hükümlerine bağlı olmaktan çıkmış,bağımsız bir kanuna kavuşmuşlardır.

Bu kanun ile getirilen yenilikleri şöyle sıralamak mümkündür:

- Özel kişilerin yanısıra tüzel kişilerde kooperatif ortağı olabilir.
- Risturn dağıtımı ilk defa bu kanun ile düzenlenmiştir.
- Kooperatiflere ortaklıkta aynı sermaye konulabilecektir.
- Kooperatif üst örgütlerinin kurulması öngörülmüştür.
- Koopeatiflere çeşitli vergi muafiyetleri sağlanmıştır (9).

1969 tarih ve 1196 sayılı " Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Bölge Birlikleriyle Türkiye Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Genel Birliği Kanunu " çıkarılmıştır.Ancak bu kanuna dayanarak henüz hiçbir kooperatif kurulmamıştır.

1973 tarih ve 1757 sayılı " Toprak ve Tarım Reformu Kanunu " toprak reformu yapılacak bölgelerde toprak dağıtımından yararlanacak köylülere hizmet götürmek için özel kanuna tabi kooperatifler kurulmasını öngörmüştür.Gerçekleşmeyen tarım reformuyla birlikte bu kooperatiflerde önemini kaybetmiştir.

B. Kooperatifçilik Hareketinin Gelişmesi

a. Tarım Kooperatifleri

aa. Tarım Kredi Kooperatifleri

Tarım Kredi Kooperatifleri Türk kooperatifçilik tarihinin en eski ve köklü kuruluşudur. 1863 de başlayan tarımı kredilendirme çalışmaları Cumhuriyet döneminde de devam etmiş ve 1924 tarihli " Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu ", 1929 tarih ve 1470 sayılı kanunu takiben 1935 yılında 2836

(9) 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun İlgili Maddeleri.

sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu çıkarılmıştır.

Tarım Kredi Kooperatiflerinin gelişmesi açısından 1972 yılında çıkarılan 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu büyük önem taşır. Bu kanun ile birlikte Tarım Kredi Kooperatiflerinde üst örgütlenme başlamıştır. 1975-1976 da bölge birlikleri, 1977 yılında ise Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği kurulmuştur. Bugün Merkez Birliği, 16 bölge birliği ve 2356 şube ile yurt sathına yayılmıştır. 1,5 milyon ortağa ve 150 milyar TL. özvarlığa sahip olan teşkilatın Türk çiftçisine sağladığı kredi desteği 517 milyar TL. ye yükselmiştir (10).

Yıllara göre kooperatif ve ortak sayısındaki gelişme

şöyledir (11).

Yıllar	Kooperatif Sayısı	Kooperatifleşmiş Köy Sayısı	Ortak Sayısı
1933	658	2475	60.583
1943	526	4758	164.079
1951	984	10293	490.216
1961	1575	16653	941.799
1971	2035	21471	1.305.357
1977	2070	21861	1.325.846
1984	2263	24736	1.495.604
1986	2356	24890	1.501.600

1986 yılı sonu itibariyle mevcut Tarım Kredi Kooperatiflerinin 53'ü il merkezlerinde, 423'ü ilçe merkezlerinde, 555'i bucak merkezlerinde, 1326'sı ise köylerde kurulmuştur. Yuvarlak olarak 40.000 köye sahip olduğumuzu düşünürsek Tarım Kredi Kooperatiflerinin köylerimizin yarısından fazlasına hizmet götürdüğünü söyleyebiliriz.

Ancak birim kooperatiflerin kuruluşunda coğrafi bölgelere göre sayısal olarak büyük dengesizlikler vardır. Örnek olarak 18 ili kapsayan Doğu ve Güneydoğu illerimizde 233 Tarım Kredi Kooperatifi mevcut iken, bu sayı sadece İzmir, Manisa, Aydın, Denizli, Muğla illerini kapsayan bölgede 371 dir. Bunun sonucu olarak kooperatif kredilerinden faydalanma ve tarımsal

(10) Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği'nin 10.Yılında Rakamlar ve Gerçekler, T.K.K.M.B. Yayını, Ankara, 1987.

(11) A.g.e.

kalkınmada bölgeler arası büyük farklılıkları olması tabiidir. Kooperatifin verdiği ortak kredilerini çevirme ve donatma kredileri diye ikiye ayırabiliriz.

Çevirme Kredileri: Ortakların tohumluk, gübre, hayvan yemi, tarımsal koruma ilacı, akaryakıt vb. maddeleri kapsayan ihtiyaçları için verilen kredidir.

Donatma Kredileri: Ortakların iş, çift ve irat hayvanları, her çeşit tarımsal alet ve makina ihtiyaçlarını karşılayan kredilerdir.

Verilen kredilerin vadesi beş yıla kadar çıkarılmaktadır. Üst örgütlenmenin tamamlandığı 1977 yılına kadar zararlarla çalışan kooperatifler bu yıldan sonra alınan idari ve mali tedbirler sonucu kâra geçmişlerdir. 1986 rakamlarına göre 2320 birim kooperatiften 2210'u dönemi kârle kapatırken, 110'u zarar etmiştir (12).

1972 yılından beri Tarım Kredi Kooperatifleri çok amaçlı olarak çalışmaktadır. Ortaklarının kredi ihtiyaçlarının yanısıra üretim ve tüketimle ilgili zaruri ihtiyaç maddelerini toptan sağlamak, imal etmek, ortak ürünlerinin değerlendirilmesi için çalışmalar yapmak, bu konularda kurulan teşebbüslere iştirak etmek, gerekli tesisleri kurmak gibi değişik faaliyetleri yürütmektedir. Bu meyanda Merkez Birliği tarım girdileri üreten değişik teşebbüslere iştirak etmiştir.

bb. Tarım Satış Kooperatifleri

Üreticilerin tarımsal ve hayvansal ürünlerinin iç, özellikle dış piyasalarda sürüm ve satışını sağlamak amacı ile 2834 sayılı kanun hükümlerine göre kurulmuş kooperatiflerdir.

Tarım Satış Kooperatiflerinin amaçlarını şöyle sıralamak mümkündür:

- Ortaklarının ürünlerine satış imkanları sağlamak.
- Bu ürünleri gerekirse işlemek ve işlenmiş olarak pazarlamak.

(12) A.g.e., s.13.

- Aracılara giden kârı ortaklara devretmeye çalışmak.
- Fiyat dalgalanmalarını önleyip ürünün değer fiyatına satışını sağlayarak piyasaya düzenleyici bir yön vermek.
- Ürünlerde standartlaşmayı sağlamak.
- Ortaklarına üretimleri için gerekli araçları ucuz fiyatla temin etmek (13).

Sayılan bu fonksiyonlar küçük çiftçilerin pazar karşısındaki zayıflığını önleyerek onları özel işletmelerin spekülasyonlarından korur.

Ülkemizde ilk tarım satış kooperatifi 1911 de, Aydın'da kurulan " Aydın İncir Himaye-i Zürra A.Ş. " dır. Tüccar ve komisyoncuların kurduğu şirketlerin baskısından kurtulmak için üreticiler tarafından kurulan bu kooperatif uzun süre yaşamadı ve piyasadan silindi.

Bunu takiben 1914 yılında yine Aydın'da " Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Ortaklığı " kuruldu.

Bugünkü tarım satış kooperatifleri 1935 yılında kabul edilen Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu hükümlerine göre kurulmuştur. 1937 yılından başlamak üzere ilk olarak Ege bölgesinde incir konusunda 6, üzüm konusunda 8, Iğdır'da pamuk konusunda 4 ve Uzunköprü'de meyva konusunda 1 kooperatif olmak üzere 19 tarım satış kooperatifi kurulmuştur (14). Bundan sonraki yıllarda tarım satış kooperatifleri üreticiler arasında gittikçe daha fazla benimsenmiş ve devletin de desteği ile fındık, fıstık, incir, üzüm, ipekkozası, zeytin, zeytinyağı, yağlı tohumlar, kendir ve kendir tohumu, yaş meyva ve sebze, süt ve mamulleri, tiftik ve yapağı konularında yeni kooperatifler kurulmuştur.

Birim kooperatiflerin birlik düzeyinde üst örgütlenmesi sonucu birlik sayısı günümüzde 32'ye yükselmiştir.

1163 sayılı kanunun tanıdığı imkânla 1970 yılında 23 Tarım Satış Kooperatifi Birliği, Tarım Satış Kooperatifleri

(13) Ayhan Tan, Türkiye Ekonomisinde Tarım Kooperatifleri, Ankara, 1983, s.22-24.

(14) Ziya Gökalp Mülayım, A.g.e., s.263.

Merkez Birliği'ni (TARKO) kurmuşlardır.Üst birlik olarak TARKO Şu hedefleri gerçekleştirmeyi planlamıştır:

'Tarım Satış Koopeatifleri,birlikleri ve onların ortaklarının ihtiyaı olan her t¸rl¸ maddeyi yurt içinden ve dışından temin etmek,gerekli g¸r¸len konularda proje hazırlamak,işletmeler kurmak ya da kurulmuş olanlara iştirak etmek , i ve dış piyasalar hakkında bilgi toplayacak,araştırma ve reklam yapacak ¸niteler oluşturmak,kooperatiflerin eğitim hizmetlerini desteklemek ve yardımcı olmak (15).

Ancak TARKO'yu oluşturan birliklerin idari ve mali bakımdan ¸st birlikten daha g¸cl¸ oluşu,sermaye paylarına g¸re y¸netimde yer alışları,h¸k¸metlere g¸re değişen stratejiler,k¸t¸ y¸netim gibi sebeplerle TARKO beklenen g¸revi yapamamış ve gelişememiştir. 1975 yılına kadar s¸ren toptan ve perakende satış işletmeciliği de başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Tarım Satış Kooperatifleri yurt çapına yayılmış teşkilatına,g¸cl¸ mali yapısına rağmen devletin destekleme politikalarının basit bir aracı olmaktan kurtulamamışlardır.Bunun en b¸y¸k sebebi kooperatiflerde aşağıdan yukarıya gelişen demokratik bir y¸netim anlayışının olmayışıdır.Siyasal iktidarların işbaşına getirdiği genel m¸d¸rlerin y¸netimindeki kooperatifler bu g¸nk¸ yapısıyla ¸reticiyi temsil etmekten çok uzaktır.

cc. K¸y Kalkınma Kooperatifleri

1960 başlarından itibaren Avrupa ¸lkelerinde meydana gelen hızlı end¸striyel gelişme T¸rkiye'den gittikçe artan sayıda işg¸c¸ ihracına sebep olmuştur.Yut dışına g¸nderilen işçilerin b¸y¸k kısmı tarım işçisi idi. 1964 yılında kurulan K¸y Işleri Bakanlığı yurt dışına giden işçilerin g¸nderecekleri d¸vizleri kırsal kesimin ekonomik ve sosyal kalkınması için kullanmak amacıyla bir proje hazırladı.Hazırlanan projeye g¸re kurulacak K¸y Kalkınma Kooperatifleri'ne ortak olup,finansal y¸k¸ml¸l¸klerini yerine getirenlere yurt dışına gitmede ¸ncelik tanınacaktı.B¸ylece kurulacak kooperatifler yoluyla kırsal kalkınma finanse edilecek,yatırımlar

(15) Nurettin Hazar,"Tarım Satış Kooperatiflerimiz ve Meseleleri" T.C. Ziraat Bankası Kooperatifler M¸d¸rl¸đ¸, Yay.No:15,Ankara,1964,s.71.

ve buna bağlı olarak istihdam seviyesi artırılacaktı (16).

Deneme alışmaları olumlu sonuç verince Köy Kalkınma kooperatifleri bütün yurt sathında kurulmaya başladı.Kurulan kooperatif sayısı 1965 yılında 58 iken 1966'da 558'e, 1971'de 2270'e, 1973'de 4514'e ve 1974 yılında 6.000'e ulaşmıştır. 1980 yılında bakanlık kayıtlarına göre 7441 Köy Kalkınma Kooperatifi bulunmaktadır.Ortak sayısı ise 1 milyona ulaşmıştır (17).

Köy Kalkınma Kooperatifleri ortaklarının sosyal,ekonomik ve kültürel yönlerden kalkınmasını hedef alan çok amaçlı bir kooperatiftir. renk ana sözleşmelerinde amaçlarını şu şekilde sıralanmıştır:

-Yerleşim sahasını düzenlemek, ifti işletmelerini verimli hale getirmek ve her türlü ürünlerin ve mamllerin pazarlanmasını düzenleyerek kazançlı yola koymak.

-Ortakların meslek ve gerektiğinde şahs tüketim ihtiyaçlarını karşılamak.

-Tabii kaynaklardan faydalanılması, köy sanayinin kurulmasını sağlayan çalışmalara katılmak.

-Bu amaçların gerçekleştirilmesi i Çin ortakların ihtiyaç duydukları menkul ve gayri menkul malların alınması, kooperatif malı olarak alınacak alet ve makinelerin üreticilere tahsisi, ürünlerin saklanması işlenmesi ve pazarlanması, hayvancılığın geliştirilmesi, kooperatifçilik eğitiminin yapılması, el sanatlarının geliştirilmesi, değerlendirilmesi, ortaklara kredi sağlanması, ortaklara her türlü sigorta hizmetlerinin sağlanması aracılık edilmesi, turizm faaliyetlerinde bulunma, ortaklarının nakliyat ihtiyaçlarının görülmesi,elektrik ihtiyaçlarının sağlanması, ortakların kültürel ve sağlık şartlarını geliştirme, maden ve enerji kaynaklarının geliştirilmesi faaliyetlerini yapar.(18).

(16) Hsn Kurtoğlu, "Dış lkelerden Dönecek işçilerimizin Toplum Kalkınmasındaki Rollerini ve Kooperatif işcn Değerlendirme Projesi.",Sosyal Siyaset Konferansları XVIII, İstanbul,1966,s.159-166.

(17) Haşmet Başar, A.g.e.,s.160-163.

(18) Köy Kalkınma Kooperatifleri Anasözleşmesi, mad.7

Birim kooperatifler 1969 yılında çıkan Kooperatifler Kanunu'nun sağladığı haklar sonucu hızla üst örgütlenmeye yönelmiş, 1971 yılında Köy Kalkınma Kooperatifleri Merkez Birliği " KOY-KOOP " kurulmuştur. Anasözleşmeye göre KÖY-KOOP'un amaçları; birliğee bağlı kooperatiflerin menfaatlerini korumak, onların yararına işletmeler kurmak veya kurulu işletmelere iştirak etmek, diğer kuruluşlarla ve devlet organlarıyla ilişkilerini düzenlemek ve birim kooperatiflerin hesaplarını denetlemektir.

1976 yılında traktörler karaborsaya düşünce KOY-KOOP ithal ettiği traktörleri karaborsa fiyatının altında ortaklarına satmıştır. Zamanla politik çekişmeler, yönetim ve personel yetersizliği dolayısıyla ortakların mallarının bedeli zamanında ödenmemiş ve kooperatif-ortak ilişkisi giderek bozulmuştur.

1977 yılında yapılan bir araştırmaya göre mevcut 5737 kooperatiften yalnızca 187'sinin tam kapasite ile çalıştığı, 860'ının çeşitli nedenlerle yarı işler durumda, 710'unun yatırımlarını tamamlayamadığını 3548'inin ise tabela kooperatifi olup feshedilme aşamasında olduğu sonucu çıkmıştır (19).

Köy Kalkınma Kooperatifleri kooperatif bilinci ile değil, kooperatifleşme dışında başka amaçlarla kurulduğu için bugün bir hayal kırıklığından başka birşey değildir. Bu kooperatifler;

- 1965-1974 yılları arasında Avrupa'ya işgücü ihracında,
- 1976-1977 yıllarında piyasada bulunamayan tarım aletlerinin ithal ve dağıtımında kullanılmış,

- Birim kooperatiflerle üst örgütlerde kapkaççıların devreye girmesi, kısır politik çekişmelere sahne olması, yeterli uzman personel ve denetleyici yokluğu, tabana yönelik kooperatifçilik eğitiminin olmayışı gibi nedenlerle sağlıklı çalışmamış, kırsal kalkınmanın lokomotifi olacakken milyarlarca liralık kaynak israfının nedeni olmuştur.

(19) Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı'na Bağlı Kooperatiflerle İlgili Araştırma, Ankara, 1977, s.61.

b. Tarım Dışı Kooperatifler

aa. Tüketim Kooperatifleri

Türkiyede ilk tüketim kooperatifçiliğine 1924 yılında rastlanır. Bu yılda "Ankara Memurları Tüketim Kooperatifi" kurulmuştur. Bu kuruluşu 1931'de İstanbulda kurulan "İstanbul Memurları Tüketim Kooperatifi" izlemiştir (20). Daha sonra Anadolunun çeşitli yerlerinde tüketim kooperatifleri kurulmaya başlanmıştır. Ancak burada dikkati çeken nokta şudur: Kurulan bu kooperatiflerin arkasında genellikle çeşitli devlet müesseseleri bulunmaktadır. Bu özellik o günden bugüne Türk Tüketim Kooperatifçiliğinin karakterini tayin etmiştir. Bu kooperatifler kamu müesseselerinin bünyesinde kurulmuş ve faaliyetleri sınırlı olmuştur (21).

1966 yılında 327'ye ulaşan tüketim kooperatifleri sayısı 1970 yılında 455'e, 1974 yılında ise 1039'a yükselmiştir. 1985 yılı itibariyle Türkiyede mevcut tüketim kooperatifleri 4722 birim kooperatif ve 13 birlikten müteşekkildir (22).

Türkiyede tüketim kooperatifçiliğinin sayısal gelişmesine karşılık nitelik olarak kuruluş yıllarından farklı olmadığı görülmektedir. Bu kooperatifler çoğunlukla kamu kuruluşlarının bünyesinde, kuruluş personeline yönelik hizmet veren mevzî kooperatifler olmaktan kurtulamamışlardır. Bazı istisnalar dışında Türkiyede halka dönük bir tüketim kooperatifçiliği henüz gerçekleşmemiştir (23). Üst örgütlenme açısından da başarısız olan bu kooperatiflerin henüz merkez birliğini kuramamış olduğunu da belirtelim.

(20) Remzi Saka, A.g.e., s.110

(21) Remzi Saka, A.g.e., s.110

(22) Ticaret Bakanlığı, 1985 yılı faaliyet raporu

(23) Z.Gökalp Mülayim, "Tüketim Kooperatiflerinin Türkiyenin Ekonomik ve Sosyal Kalkınmasındaki Rolü", VIII. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliği, Ankara, 1976, TKK Yayını, s.7

bb.Esnaf Kefalet ve Küçük San'at Kooperatifleri
Türkiyede küçük ölçekli işletmelerin kredi ve örgütlenme sorunlarını çözmek için 1933 yılında Halk Sandığı kuruldu.1950'de Halk Bankası adını alan bu sandık esnaf ve küçük san'atkârları aracı ve tefecinin elinden kurtarmak, kredi sorununu çözümlenerek makine,araç-gereç alımında yardımcı olmak ve küçük ölçekli işletmelerin kooperatif biçiminde örgütlenmelerini kendisine amaç edindi.

Halk Bankasının desteklemesiyle Türkiyede ilk Esnaf Kefalet Kooperatifi 1951'de Ankarada 78 ortakla kurulmuştur. Birim kooperatif sayısı 1960'da 130'a, 1970'de 465'e,1979'da 730'a yükselmiştir. Ortak sayısı ise 420 bine ulaşmıştır. Kooperatif başına düşen ortak sayısı 578'dir (24).

Esnaf Kefalet Kooperatifleri 1954 yılında merkez birliğini kurmuştur.1163 sayılı kooperatifler kanununun yayınlanmasından sonra da bölge birliklerini kurmuşlardır. Bölge birlikleri sayısı 1980'de 24'e ulaşmıştır.

Esnaf Kefalet Kooperatifleri yönetim,denetim,kredi,finansman bakımından Halk Bankasının etkisinde kalmış ve Halk Bankası kredilerini dağıtan bir kuruluş olmaktan ileri gidememişlerdir (25).

Küçük san'at kooperatiflerine gelince; Cumhuriyet döneminde ilk küçük san'at kooperatifi 1925 yılında,İstanbulda ayakkabıcılar tarafından kuruldu. Daha sonra o dönemde kıtlığı çekilen pamuğun tansisinden yararlanabilmek için Denizli, Burdur,Antalya gibi illerde küçük san'at kooperatifleri kuruldu.Sonraki yıllarda uygulamanın kalkmasıyla bu kooperatif-

(24) Rahmi Önen, "Küçük ve Orta Sanayi Teşebbüslerinin Kredi ve Finansman Sorunları", MPM yayını, yay. no:1120,Ank.1973,s.90

(25) Cemil Kıvanç,"Esnaf Kefalet Kooperatifleri ile Küçük San'at Kooperatiflerinin Kooperatifçilik Politikası Nedir, Nasıl Olmalıdır?", IX. Türk Kooperatifçilik Kongresine Sunulan Tebliğ, Ankara,1979

ler önemini kaybetmiştir. 1941 yılında 40 kooperatife bağlı 35.000 ortak bulunurken, 1979 yılında 540 kooperatife 105.000 bağlı ortak durumuna düşmüştür(26).

cc. Yapı kooperatifleri: Bazı yazarlar tarafından tüketim kooperatifleri arasında değerlendirilen yapı kooperatiflerinin Türkiye'de ilk kuruluşuna 1934 yılında rastlıyoruz. Küçük bir taşra kasabası olan Ankara başkent olunca geleneksel yerleşme düzeni ve eski evleriyle çok yetersiz kalmıştı. Memurların Konutproblemlerini çözmek için ilk defa 1925 tarih ve 586 sayılı kanun ile tüm memurlara konut kooperatifleri kumak için aylıklarının yarısı kadar avans verilmesi kararlaştırıldı. Bunu yine memur konut kooperatifleri kurulması için 1928 ve 1929 yılında çıkarılan kanunlar izledi(27).

1934 yılında Ankara Bahçeli evler Yapı Kooperatifi kuruldu. Türkiyedeki ilk başarılı yapı kooperatifi denemesi oldu. Bu çalışmayla modern şehirciliğe ilk adım atılmıştır. Ankarayı sonraki yıllarda İstanbul, İzmir, Bursa, Adana, İzmit gibi sanayileşmiş bölgelerde kurulan kooperatifler izledi. Bu arada 1945 yılında Çalışma Bakanlığının ve İşçi Sigortaları Kurumunun (SSK), 1946 yılında Emlâk Kredi Bankasının kurulmasıyla toplu konut kooperatifçiliği yeni finansal kaynaklara kavuşmuştur.

1950'den sonra başlayan hızlı şehirleşme yapı kooperatifçiliğini daha önemli kıldı. Planlı dönemde konut sorunu bir bütün olarak devlet tarafından ilk defa ele alınmıştır. 1969 yılında toplu konut, sanayi ve turizm yatırımları için arsa stoku, düzenlemesi ve satışı görevlerini ifa için Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü kuruldu. Ancak Ofisin çalışmalarında başarılı olduğu söylenemez. 1981 yılında çıkarılan 2487 sayılı Toplu Konut Yasası 30 yıllık tecrübeden faydalanarak toplu konut problemini halletme amacıyla çıkarılmıştır.

(26) Haşmet Başar, A.g.e, s.138

(27) Ruşen Keleş, Kentleşme ve Konut Politikası, A.Ü.SBF Yayını yay.No:540, Ankara, 1984, s.331-340

Bu kanunla dar ve orta gelir grubundaki ailelerin ev sahibi olmaları amaçlanmıştır. Devlet giderlerinin her yıl yüzde 5'i toplu konut için ayrılacaktır. Kanunla 100 metrekare'den küçük "Sosyal Konut"ların finansmanı devlet tarafından teşvik edilmiştir. Kanun, toplu konut kuruluşları olarak konut kooperatifleri, birlikleri ve toplumsal güvenlik kurumlarını saymaktadır. 2487 sayılı kanun daha sonra yürürlükten kaldırılarak 1984 Mart'ında 2984 sayılı yeni "Toplu Konut Yasası" yürürlüğe girdi. Bu yasa devletin toplu konut için ayırdığı fonların 2983 sayılı yasa ile kurulmuş "Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu" tarafından kullanılmasını öngörmektedir. Yasasal toplu konut yatırımları bir takım vergi, resim ve harçlardan istisna edilmiştir. (28).

Bu kanuni gelişmelerden sonra toplu konut kooperatifleri yurt çapında hızla kurulmaya başlamıştır. Bugün mevcut konut kooperatiflerinin sayısı 40 bine yaklaşmıştır. Toplu Konut ve Kamu ortaklığının konut yapımı için tahsis ettiği kredi tutarı 1 trilyon TL. ni aşmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYO-EKONOMİK DÜZEN VE KOOPERATİF

1. KOOPERATİFİN TANIMI: Kooperatifçiliğin literatürde çok değişik tanımları vardır. Bunların ortak noktasını bulmak oldukça zordur. Bunun için birkaç değişik tanımlı vermekte fayda vardır. "İstihsal, kredi, istihlak ve mesken temini maksadıyla kendi arzu ve iradeleri ile bir araya gelen, bu ihtiyaçları karşılamak için kendi iktisadi gayretleri ile bir işyeri ve işletme vücuda getiren insanların birleşme tebbüsüne kooperatif denir"(1). "Üyelerinin ortaklaşa faaliyet göstererek diğer tebbüslerden farklı olarak elde edilen kazancı aralarında hakkaniyet ilkelerine göre taksim ettikleri ve her nevi aracıyı ortadan kaldırdıkları kuruluşlardır(2).

Türk mevzuatında ise kooperatif, "Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve kamu tüzel kişileri ile özel idareler, belediyeler, köyler, cemiyetler ve dernekler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli teşekkül" şeklinde tanımlanmıştır(3).

Kooperatifçilik hareketinin ana fikri basit bir davranış biçimine dayanmaktadır : İktisadi güçlerini birleştirmek suretiyle kişilerin toplam gelir ve refah seviyelerini yükseltmektir. Bu düşünce biçiminin kurumlaşması 19. yy. Avrupa'sında gerçekleşmiştir.

2. KOOPERATİFÇİLİK İLKELERİ : Bugün kabul edilen kooperatif ilkelerinin esasları Rochdale Öncüleri tarafından tesbit edilmiştir. Rochdale'liler kurmuş oldukları tü-

(1) Z.Fahri Fındıkoğlu,A.g.e. ,s. 119

(2) İhsan Memiş,"Kooperatifçiliğin Düşünce Tarihi ve Uygulanması, Ankara, 1985, s. 12

(3) Kooperatifler Kanunu, mad. 1.

ketim kooperatifinin sağlıklı ve devamlı çalışması için bazı prensipler koymuşlardır. Bu prensipler daha sonra kurulan diğer kooperatifler tarafından da benimsenmiştir. Değişen şartlarla birlikte bu ilkelere ekleme ve çıkarmalar yapılmıştır.

1937 yılında, Uluslararası Kooperatif Alyansı(4) değişik ülkelerdeki kooperatif ilkeleri arasında eleme yaparak ilkeler konusunda bir standart koymuştur. Alyansın koyduğu ilkeler şunlardır:

A. Mutlak ilkeler:

1. Serbest giriş,
2. Demokratik yönetim,
3. Risturn verilmesi ilkesi
4. Sermayeye sınırlı faiz verilmesi

B. Tali ilkeler:

5. Siyasi ve dinî tarafsızlık,
6. Peşin satış,
7. Kooperatif eğitiminin geliştirilmesi.

II. Dünya savaşını izleyen dönemde kurulan dev şirketler büyük üretim kapasiteleri, yaygın pazarlama ağları, hükümetleri etkileyen siyasi kudretleriyle dünya ekonomisine yön vermeye başlayınca küçük ölçekli millî kuruluşlarda büyüme ve ölçek kavramı gündeme geldi. Bu gelişmeler karşısında birim kooperatiflerin ortak çıkarlarını korumak için yaptığı çabalar yetersiz kalmaya mahkûmdu. Bu durum kooperatifler arasında işbirliğini zaruri kılmıştır. Aynı diğer pazarlama kuruluşlarının pazar paylarını geliştirmek için yaptıkları kredili satış uygulaması "peşin satış" ilkesinin çağ dışı kalmasına yolaçmıştır.

(4) Uluslararası Kooperatif Alyansı(I.C.A), 1895 yılında kurulmuştur. Bütün dünya ülkeleri kooperatif üst örgütlerinin üye oldukları bir kuruluştur. Kooperatifçilikle ilgili uluslararası seviyede çalışmalar yapmaktadır.

Yukarıda sayılan gelişmelerin ışığında ekonominin prensipleriyle bağdaşmayan ilkelerin terkedilmesi kaçınılmaz olmuştur. I.C.A'nın 1966 yılında Viyana'da yapılan 23. kongresinde bugün kabul edilen altı ilke tesbit edilmiştir.

Kabul edilen altı ilke şunlardı: 1) Serbest giriş, 2) Demokratik yönetim, 3) Sermayeye sınırlı faiz verilmesi, 4) Risturn verilmesi, 5) Kooperatif eğitiminin geliştirilmesi 6) Diğer kooperatiflerle işbirliği. Görüldüğü gibi ilkeler artık mutlak ve ikinci derecede şeklinde ayrılmamaktadır. Ayrıca ilke sayısı yediden altıya inmiş, peşin satış ilkesi terkedilmiş, kooperatifler arasında işbirliği ilkesi kabul edilmiştir. Bu ilkeleri sırayla açıklayalım:

1. Serbest giriş ilkesi: Bu ilke kooperatiflere giriş imkanının herkese açık olmasını ifade eder. Yoksa dileyenin kooperatife üye olabileceği anlamına gelmez. Kooperatife giriş tabii olmayan nedenlerle sınırlandırılmaz. Yani sosyal, siyasi, dinî ayrılıklarla bir kişinin kooperatife girişi engellenemez.

Serbest giriş ilkesi fert açısından kendi özgür iradesiyle kooperatifin sosyal ve ekonomik faaliyetlerinden yararlanmak amacıyla üye olmasını ifade eder. Kişi bu faydalara artık ihtiyaç duymuyorsa kanuni sınırlamalar müstesna kooperatiften ayrılabilir.

Kooperatifler açısından ise, bir kooperatif ortak kabulünde sınırlandırıcı hükümler koyabilir. Kooperatif sözleşmesinde belirtilen şartlara uymayan kişilerin ortak olma isteğini reddedebilir. Böyle davranmakla serbest giriş ilkesini ihlal etmiş olmaz(5). Bazı durumlarda kişinin sorumluluğu ortaklık bittikten sonra dahi devam eder. Ayrıca 1163 sayılı kooperatifler kanununun 11. maddesinde olduğu gibikooperatiften çıkma hakkı belirli bir süre için (burada beş yıl) sınırlandırılabilir.

2. Demokratik yönetim ilkesi: Demokratik yönetim ilkesi tüm ortakların eşitlik prensibine dayalı kendini yö-

(5)Z.Gökalp Mülayım, A.g.e., s.63

netme anlamına gelir. Diğer ifadeyle kooperatif teşkilatta "bir ortak eşittir bir oy"dur. Kooperatiflerde ortak bir sermayedar değil, herşeyden önce bir insandır. Kişilerin yeri sermayesiyle, daha doğrusu sahip olduğu pay senediyle belirlenmez bir pay senedine sahip olan ortakla on pay senedine sahip olan ortak seçme ve seçilme bakımından eşit hakka sahiptir.

Kooperatifleri şirketlerden ayıran en önemli ilkelere biri de budur. Kuruluş için ilişkilerin ekseni para değil insandır. Bu ilke siyasi demokrasinin yanısıra iktisadi demokrasiyi geliştiren önemli bir faktördür.

3.Sermayeye sınırlı faiz verilmesi ilkesi: Kooperatifler bir sermaye kuruluşu olmadığı için ortaklık payları kâr dağıtımını için esas alınamaz. Bu ilkeye göre ortaklık paylarına mutlaka faiz verilmesi gerektiği şeklindeki bir düşünce yanlıştır. Aksine bu ilkedan şu anlaşılmalıdır: Ortak paylarına mutlaka bir faiz verilecekse, sınırlı bir faiz verilmelidir. Bir kooperatifte ortak paylarına faiz verilmiyorsa bu ilke ihlal edilmiş anlamına gelmez. Kısacası mutlaka faiz verilmesi şart değildir.

4.Risturn verilmesi ilkesi: Kooperatif ilkeleri içinde ekonomik vasfı en belirgin ilke olan risturn verilmesi ilkesi ilk defa Rochdale Tüketim Kooperatifinde uygulandı. Zamanla diğer kooperatif türlerinde de uygulanmış ve genel kabul görerek ilkeleşmiştir(6).

Risturn, kooperatifin bir çalışma dönemi sonucu oluşan fazlalıkların, diğer ifadeyle gelir-gider farkının ortaklara, kooperatifle yaptıkları alışveriş oranına veya gördüğü hizmet oranına göre dağıtılmasıdır. Kooperatif esriye göre kooperatifin amacı kâr etmek olmadığı için ortaklarla yapılan işlemde doğan fazlalıklar ortaklara geri dağıtılır. Ancak dağıtımdan önce fazlalıkların bir kısmı kooperatiflerin istikrarı

(6) Z.Fahri Fındıkoğlu, A.g.e., s.33.

bakımından yedek akçe olarak ayrılır (7).Sermaye şirketlerinden farklı olarak yedek akçeler üzerinde ortakların mülkiyet hakkı yoktur.Bu fon kooperatif topluluğa aittir.

5. Kooperatif eğitiminin geliştirilmesi ilkesi: Kooperatiflerin kurulması ve gelişmesinde çok önemli rolü olan bu ilke;geniş anlamıyla kooperatif ortaklarının,çalışanlarının ve halkın kooperatifçilik konusunda aydınlatılmasını ifade eder.

Kooperatifler karşılıklı ekonomik dayanışma örgütleri olduğu kadar devlet açısından kalkınmayı gerçekleştirecek önemli bir kuruluştur.Bilhassa gelişmekte olan ülkelerde kooperatifçilik hareketi ihmal edilmeyecek bir potansiyel güçtür.Kooperatifler yasa ile kurulur ama dayanışma ruhu ile yürür.Bu ruhu ise eğitim verir.Kooperatif çalışmalarının felsefe ve muhtevasını anlayan kişiler bu harekete daha bir istekle katılır.

Kooperatif eğitimi kooperatif üst organları ve devlet tarafından verilir.Kooperatif eğitiminin verileceği orta ve yüksek düzeydeki okullarla basın yayın kuruluşlarından bu konuda yararlanmak mümkündür. 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun 94.maddesi eğitimle ilgili düzenlemeyi yapmaktadır.Bu maddeye göre kooperatifler,kooperatifçiliğin tanıtılması eğitimi çalışmalarını gerçekleştirmek için yıllık bilançolarına göre hasıl olan olumlu gelir-gider farkının % 1 ini Ticaret Bakanlığı emrindeki bir fona yatırmak zorundadır.

Kooperatif eğitiminin amacı yöneldiği kitleye göre değişir.Mesela ortaklara yönelik eğitimin amacı,onları bir alıcı-satıcıdan önce gerçek kooperatif ruhuna sahip kişiler kılmaktır.Ortak olmayanlara yönelik eğitimin amacı ise kooperatif ilkelerini benimsetip sevdirerek onları ilerde kooperatif ortağı yapmaktır.Kooperatif yönetici ve çalışanlarının eğitilmesinin amacı ise onlara kooperatif ilkelerinin yanısıra kooperatifin işletilmesi ile ilgili teknik ve eko-

(7) Necdet Özdemir,Kooperatifçilik,A.İ.T.İ.A. Yayını,Yay.No: 163,Ankara,1981,s.84.

nomik bilgileri de kazandırmaktır (8).

6. Kooperatiflerle işbirliği ilkesi: Bu ilke, ortaklarına ve topluma daha fazla hizmet edebilmek için her kooperatifin mahallî, millî ve milletler arası seviyede diğer kooperatiflerle aktif bir şekilde işbirliğinde bulunmasını ifade eder (9).

Kooperatifler arası işbirliği ilkesi kooperatifler kanununun 70. maddesi ile düzenlenmiştir. Bu maddeye göre "Kooperatiflerin müşterek menfaatlerini korumak, amaçlarını gerçekleştirmek için iktisadi faaliyette bulunmak, faaliyetlerini koordine etmek, denetlemek, dış memleketlerle olan münasebetlerini düzenlemek, kooperatifçiliği geliştirmek ve eğitim yapmak, kooperatifçilik konularında tavsiyelerde bulunmak gibi hizmetlerin yerine getirilmesi için kooperatif birlikleri, kooperatif merkez birlikleri ve Türkiye Millî Kooperatifler Birliği kurulur."

Konuları birbirinin aynı yada benzeri olan yedi kooperatifin birleşmesi ile kooperatif birlikleri kurulur. Kooperatif birlikleri de kendi aralarında kooperatif merkez birliği kurarlar. Merkez birlikleri de Türkiye millî kooperatifler birliğini kurarlar. Türkiye'de millî kooperatifler birliği bugüne kadar kurulamamıştır.

Kooperatifler ancak bu işbirliği sayesinde büyük sermaye ile rekabet edebilir. Aksi takdirde kooperatif hareketin ortaklara ve millî ekonomiye faydası sınırlı kalmaya mahkumdur.

3. KOOPERATİFLERDE TEMERKÜZ VE ÜST ÖRGÜTLENME

Kooperatiflerde üst örgütlenme bir ülkede kooperatiflerin birim kooperatiftan millî birliğe kadar, aşağıdan yukarıya doğru piramit şeklinde dikey olarak örgütlenmesini ifade

(8) Bülent Tokat, Yönetimde İşbirliği İlkesinin Türk Kooperatif Düzenindeki Sorunsalı ve Bir Model Denemesi, Anadolu Üniversitesi yayını, 1985, Eskişehir, s.58.

(9) Z.Gökalp Mülayim, A.g.e., s.73.

eder.Fertlerin tek başlarına yapamayacakları işleri en iyi şekilde ve maliyet fiyatına yapmak üzere dayanışma suretiyle iktisadi güçlerini bir araya getirerek aralarında örgütlenmelerinden birim kooperatifler,birim kooperatiflerin güçlerin bir araya getirerek aralarında örgütlenmelerinden ise üst kooperatif birlikleri (birlikler,merkez birliği,kooperatifler millî birliği) meydana gelir.Örneğin;Alman Raiffeissen Millî Birliği bir kooperatifler millî birliğidir.

Kooperatiflerde üst örgütlenmenin amacı,birim kooperatiflerin iktisadi güçlerini bir merkezde toplayarak kapitalist işletmeler karşısında rekabet imkanı sağlamaktır.Kooperatifçiliğin altı ilkesinden biri olan diğer kooperatiflerle işbirliği ilkesinin temel esprisinde bu olayda saklıdır.Birim kooperatifler tek başlarına kendilerinden beklenen; ortaklarını büyük şirketlere,aracı ve tefecilere karşı koruma görevini yapamazlar.Bunu ancak kendi aralarında kuracakları üst örgütlerle başarabilirler.

Kooperatif üst örgütlerinin faaliyetleri iki grupta toplanabilir:

1. Sosyal Faaliyetler: Üst örgütler kooperatifçilik hareketini devlet ve diğer ekonomik kuruluşlar karşısında temsil ederler.Kooperatifçilik hareketinin gelişmesi için kooperatiflere hukuki,teknik,bilimsel konularda yardım eder, kooperatifçilik eğitimi ve propagandası yapar.Böylece birim kooperatiflerin pazar karşısındaki zayıflıkları giderilir,iş hacmi yükselir.

2. Ekonomik Faaliyetler: Üst örgütlerbelirli bir ürün ya da faaliyet konusunda uzmanlaşarak tedarik,üretim ya da pazarlama konusunda ortak kooperatiflere hizmet sunarlar.

Bu noktayı tesbit ettikten sonra şunu söyleyebiliriz: Bir ülkede kooperatif düşünce ve çalışmanın başarısını ölçen en büyük kriter,dağınık olarak örgütlenmiş birim kooperatiflerin sayısal çokluğu değil,iyi organize olmuş başarılı kooperatif üst örgütlerinin varlığıdır.

Üst örgütlenmelerin dünyada ve bizde geçirdiği aşamaları kısa başlıklarla şöyle sıralamak mümkündür:

A. İngiltere: Rochdale ilkelerine göre kurulmuş tüketim kooperatifleri 1863 Manchester Kongresi'nde " Millî Toptan Alım ve Üretim Orgütü - C.W.S " nü kurarak büyük toptan alımları gerçekleştirmiş ve birim maliyeti düşürmeyi başarmıştır. Bu birlik daha sonra un,bisküvi,et,süt,sabun üretimine elatmıştır (10).

- 1869 yılında Kooperatifler Birliği (C.U.) kuruldu.

- 1876 yılında kurulan ilk kooperatif bankası ayakkabı ve tekstil sahasında çalışan küçük işletmeleri kooperatifleştirmiş,kredi desteği ve pazarlama hizmetleri sağlamıştır.

- Kooperatifler Birliği o yıllardan itibaren eğitim çalışmalarına büyük önem vermiş ve kurslar düzenlemiştir.

- 1917 yılında Kooperatif Parti'si kurulmuş ve Parlamento'ya temsilci sokulmuştur.

- 1924 yılında C.W.S. 20.000 işçi çalıştıran,kendine bağlı 1340 kooperatif ve 5 milyon ortağa sahip dev bir kuruluş olmuştur.

- II. Dünya Savaşından sonra büyüyen dev firmalarla rekabet edebilmek için İngiliz tüketim kooperatifleri kendi aralarında temerküze gitmişlerdir.Bu dönemde temel ilke " sayıca daha az ancak güçlü kooperatifçilik " tir. 1968-1973 yılları arasında birim kooperatif sayısı 539 dan 260 a düşürülmüş ve büyük ölçekli kuruluşlar oluşturulmuştur.

- 1977 yılında C.W.S. sahip olduğu 130 fabrika ve yan kuruluşunda 28.000 den fazla işçi çalıştırmıştır (11).

B. Diğer Avrupa ülkeleri: Başta Almanya ve İskandinav ülkeleri olmak üzere diğer Avrupa ülkelerindeki kooperatif hareketin birleşme seyri İngiltere'yi takip etmiştir.Finans kuruluşları,üretim ve ticaret işletmeleri ile millî ekonmi içinde önemli bir ağırlığa sahip olmuşlardır.Bilhassa tarım ve tüketim kooperatifleri piyasanın önemli bir kısmını kontrol etmiştir.Mesela Alman Kooperatileri ve Raiffeissen Birliği Almanya'daki en büyük ekonomik güç merkezlerinden birisi olmuştur.Bugün birlik, 25.000 personel ve 130 milyar DM sermayeye sahiptir.

(10) Haşmet Başar,A.g.e.,s.69.

(11) A.g.e.,s.79.

C. Türkiye'de: 1969 yılında 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu çıkıncaya kadar Türkiye'de kooperatiflerin üst örgütlenmesi yönünden önemli bir gelişme görülmemiştir. Sadece 2834 sayılı kanuna dayanarak Tarım Satış Kooperatifleri birlik seviyesinde örgütlenmişlerdir. 1969 yılı rakamlarına göre 546 Tarım Satış Kooperatifi, 32 Tarım Satış Kooperatifi Birliği içinde örgütlenmiştir. Bunun dışında esnaf kefalet kooperatifleri 1954 yılında birlik seviyesinde üst örgütlenmeye gitmişlerdir.

Kooperatifler Kanununun çıkmasıyla ilk olarak 1970 yılında 23 tarım satış kooperatifi birliği kendi aralarında üst örgütlenmeye giderek " Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri Merkez Birliği " (TARKO) ni kurmuşlardır. Diğer taraftan Köy Kalkınma Kooperatifleri önce il seviyesinde bölge birliklerini, 1971 yılında da Ankara'da kısa adı (KOY-KOOP) u kurmuşlardır. Bugün merkez birliğine bağlı 32 bölge birliği vardır. Pancar Ekicileri Kooperatifleri 1972 yılında üst organları olan PANKOBİRLİK'i kurmuşlardır.

Tarım Kredi Kooperatifleri de 1581 sayılı kanunun yürürlüğe girmesinden sonra 1975-1976 yıllarında Bölge Birliklerini, 1977 yılında Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği'ni kurmuşlardır. Bugün Merkez Birliği'ne bağlı 16 Bölge Birliği mevcuttur.

Ülkemizdeki üst örgütlenme tabandan tavana doğru tabii gelişmenin sonucu olarak değil, devletin iktisat politikasının bir aracı olarak kurulmuştur. Merkez Birlikleri bugün devletin tarım kesimini kredilendirme ve destekleme alımlarını gerçekleştirilmede kullandığı bir ekonomik politika aracı olmaksızın ileri gidememişlerdir.

Bileşme ve temerküzün kooperatiflere sağlayacağı ekonomik avantajların yanı sıra birtakım dezavantajları olabilir mi? Bazı yazarlar olaya teorik düzeyde şu eleştirileri yöneltmektedir: Birim kooperatifler birleşerek şirketleştikçe kooperatif ruhu ve doğrudan demokratik yönetim düşüncesi zedelenecektir. Büyük ölçeğe sahip olan kooperatif yönetimi profesyonel

yönetici çalıştıracak, yönetimle ortak bütünleşmesini genel kurullar artık sağlayamayacaktır.

Ancak gelişen piyasa şartları ve dev şirketler karşısında rekabet edip yaşamının başka alternatifi yoktur. Aksi halde kooperatif hareket mevzî kalacak, belki de sönmeye yüz tutacaktır.

4. KOOPERATİFLERDE FİNANSMAN

Her ekonomik teşebbüste olduğu gibi kooperatiflerin de amacına ulaşabilmek için mali kaynağa ihtiyacı vardır. İhtiyaç duyulan mali kaynaklar sağlandığı yere göre: a) öz kaynaklar, b) yabancı kaynaklar diye ikiye ayrılır.

Öz kaynaklar, işletmenin sahip ya da sahipleri tarafından sağlanan kaynaklardır. Bu terim hissedarların kuruluşta ve ya sonradan işletmeye yaptıkları yatırımlarla, kârların işletmede bırakılması suretiyle sağlanan kaynakları kapsar(12).

Öz sermaye iktisadi varlıkların elde edilmesi için bir kaynak olduğu kadar, işletmeye kredi verenler için de bir güvencedir. İşletmeler öz kaynak durumu ne olursa olsun zaman zaman yabancı kaynaklara ihtiyaç duyarlar. Yabancı kaynaklardan anlaşılan, işletme sahipleri dışından temin edilen kaynaklardır.

Kooperatiflerde öz sermayeyi oluşturan kalemler:

- Ortaklık payları,
- Yedek akçeler,
- Dağıtılmayan risturnlar,
- Belirli amaçlarla kârdan ayrılan diğer fonlardır.

Ortaklık paylarının alt ve üst sınırları kanunla tesbit edilmiştir (100-30000 tl.)(13). Yedek akçe ise gelir-gider farkının %10' u nisbetinde ayrılır(14).

Ortaklık paylarının günümüz şartlarına göre gülünç seviyede kalması ve kooperatif ortağı kitlelerin zaten yetersiz gelir seviyeleri kooperatiflerin mali yapısını olumsuz

(12) Fenni İslimyeli, Kooperatiflerde Finansman, VII. T.K.K. tebliği, Ankara, 1970, s. 10

(13) Kooperatifler Kanunu, mad. 19

(14) Kooperatifler Kanunu, mad. 39

yönde etkilemektedir. Böyle olunca kooperatiflerimizin tek finans kaynağı devlettir. Bugün esnaf kefalet kooperatifleri Halk Bankası, Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri Ziraat Bankası, Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri Şeker Fabrikaları A.Ş. tarafından finanse edilmektedir. Diğer bağımsız kooperatiflerimiz ise bu imkândan da mahrumdur.

Mali bünye analizinde kullanılan bazı teknikleri şöyle sıralamak mümkündür:

- Borçların aktif toplamına oranı. Bu oran aktiflerin yüzde kaçının yabancı kaynaklarla finanse edildiğini gösterir. Oranın % 50 nin üzerine çıkması arzu edilmez.

- Öz sermayenin aktif toplamına oranı. Bu oran aktiflerin yüzde kaçının öz sermaye tarafından finanse edildiğini gösterir. Bu oranın % 50 nin altına düşmesi arzu edilmez.

- Öz sermayenin borçlar toplamına oranı. Bu oran öz sermayenin kısa ve uzun vadeli borçları ödeme kabiliyetini gösterir. (15).

Kooperatiflerimizin sağlam finansal kaynaklara sahip olabilmesi için yapılacak ilk iş kanunda yapılacak bir düzeltme ile ortaklık paylarının makul bir seviyeye yükseltilmesi ve ortaklık paylarının daha kısa bir süre içinde ödenmesini sağlamaktır.

Tüm kooperatiflerin hepsine finansal kaynak sağlayacak Kooperatifler Bankası kurulmalıdır. Zaten 1581 sayılı kanun Tarım Kredi Kooperatifleri üst örgütlerine mevduat toplama yekkesi vermektedir.

5. KOOPERATİFLERDE DENETİM

Kooperatiflerde denetim iç ve dış denetim olmak üzere ikiye ayrılır.

A. İç denetim: Kooperatif ortakları tarafından yapılan denetimdir. 1163 sayılı yasaya göre ortaklar gerek ferdi olarak, gerekse genel kurulca seçilen denetim kurulu vasıtasıyla kooperatif çalışmalarını denetlerler (16).

(15) Öztin Akgüç, Mali Tablolar Analizi, İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayını, Yay.No:116, İstanbul, 1981, s.289-295.

(16) Kooperatifler Kanunu, mad. 24 ve 65.

B. Dış denetim: Kooperatif hesaplarının tetkik ve kontrolünde birbirini tamamlayan üç sistem mevcuttur:

'aa. Özel kişiler veya özel kurullar: Bu sistemde kooperatif hesaplarını tetkik eden kooperatif dışı özel bir hesap uzmanına başvurulur.İsviçre Borçlar Kanunu bu sistemi düzenlemiştir.Bizde böyle bir denetleme sistemi yoktur.

bb. Kooperatif üst örgütleri: Bu sistemde denetim merkezî bir örgüte verilmiştir.İtalya,İsveç ve Alman kooperatifçiliğinde bu denetim sistemi vardır.

cc. Kamu makamları tarafından yapılan denetim: Bu sistemde hesapların denetimi merkezî devlet kuruluşları tarafından yapılmaktadır.Ülkemizde kooperatifler çalışma sahalarına göre bağlı oldukları bakanlıklar tarafından denetlenmektedir.Bu denetim teknik bir vasfa sahip olmaktan ziyade idarî ve hukukî bir denetimdir.(17).

6. KOOPERATİFLERİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

A. Ekonomik açıdan kooperatifçilik: Kooperatifler herşeyden önce ekonomik müesseselerdir.Bir yardım sandığı, düşkünlere yardım cemiyeti değildir.Kooperatifleri iktisadi açıdan tahlil ederken meseleye iki ayrı açıdan bakmak gerekir:

a . Mikro açıdan kooperatifçilik: Tek başına bir işi gerçekleştiremeyen, ya da topluca hareket etmenin daha faydalı olduğuna inanan insanlar kooperatifleşmek suretiyle güçbirliği yaparlar.Birleşme sonucu kendi ekonomik güçlerini artırırlar.Refah seviyelerini yükseltirler.Bu şekilde küçük tasarruflar birleşir.Üretim gücü artar.

b . Makro açıdan kooperatifçilik: Millî ekonomi açısından üretim kaynaklarının tam kullanılması hedeflenen idealdir.Kaynakların tam kullanılması millî gelirin büyümesine ve ülke kalkınmasına katkıda bulunur.Ancak potansiyel kaynakların üretime dönüşmesi bir organizasyon meselesidir.Bu organizasyonu gerçekleştirebilmek ise geliştirmekte olan ülkelerin en

(17) Muhlis Ete-Harun Pastanoğlu, Kooperatiflerin Denetimi, VII. Türk Kooperatifçilik Kongresi'ne sunulan tebliğ,Ankara, 1970, s. 7-11.

büyük problemidir. Ekonomik ve sosyal yapı; buna bağlı olarak kültürel ve teknolojik seviye, çalışma ortamını düzenleyecek yasal çerçeve, yetişmiş eleman sıkıntısı, kamu oyunun mesele-ye bakış açısı gibi çeşitli problemler engelleyici faktörlerdir. Küçük su sızıntılarının büyük akarsuları meydana getirdiği gibi, küçük tasarruflar da alınacak tedbirler, gerçekleştirilecek organizasyonlarla büyük yatırımlara dönüşür. Bu ise toplumun geleceği açısından önemli bir hadisedir. İşte devlet bu sebeplerden dolayı kooperatifçiliğe yakın ilgi duyar.

B. Sosyal ve Siyasal Açından Kooperatifçilik: Gelir dağılımının adaletsiz olduğu toplumlarda toplumsal huzur ve uyumu sağlamak zordur. Bu tür toplumlar her zaman siyasi çalkantılara ve oturmamışlığa mahkumdur. Kooperatifler küçük gelir dilimindeki kişilerin refah seviyesini yükselttiği için toplumsal yapının emniyet sübabıdır. Orta gelir düzeyine sahip insanların çoğunlukta olduğu bir ülkede huzurlu hayat ortamı kolay sağlanır. Bu aynı zamanda çağdaş devlet anlayışının büyük ülküsüdür.

Kooperatif çalışma aynı zamanda "iktiadi demokrasinin" gerçekleşme vasıtasıdır. Bir ülkede gerçek anlamda demokrasinin varlığından söz edebilmek için siyasi demokrasinin yanı sıra iktisadi demokrasinin de var olması gerekir. Tek başına siyasi demokrasi topal ata benzetilir (18).

Bir ülkede insanlar nasıl siyasi geleceklerini kendileri belirliyorlarsa, yöneticilerini kendileri seçiyorlarsa, iktisadi geleceklerini ilgilendiren kararları da kendileri almalıdırlar. İşte kooperatifler bu iktisadi katılmayı sağlayan kuruluşlardır. Çağdaş devletlerin en büyük problemlerinden biri de geniş halk yığınlarının karar almak sürecine iştirakini sağlamaktır.

İktisadi demokrasiden bahsederken bu oluşumu sağlayan diğer bir teşkilattan, sendikelerden bahsetmek gerekir. Sendikalar da kooperatifler gibi orta ve alt gelir grubundaki kişile-

(18) Kâmil Turan, A.g.e., s.21.

re hitap eder. Tek başına işveren karşısında güçsüz olan işçiler örgütlenerek pazarlık güçlerini artırabilirler. Sendikalarla kooperatifler arasındaki siyasal dayanışma ve ekonomik işbirliği geniş kesimi ücretlilerden oluşan dar gelirli-ler için büyük önem taşımaktadır.

Sendikalar ya bizzat kooperatif kurar ya da mevcut kooperatiflere maddi yardımlar sağlarlar. Kooperatiflerle sendikalar arasındaki ilişki gelişmiş batı ülkelerinde ekonomik mahiyet taşıırken, gelişmekte olan ülkelerde bu ilişki henüz siyasal dayanışma safhasındadır.

Özet olarak kooperatif çalışma ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel açıdan büyük önem taşımaktadır. Geniş kitlelere ekonokik refah vadetmesinin yanısıra bir arada yaşama, ortaklaşa iş başarma duygusu ve demokrasi terbiyesi vermektedir. Ek olarak ahlâk ve eğitim seviyesinin yükselmesine katkıda bulunmaktadır.

Bu özelliklerinden dolayı kooperatifçilik hareketi tüm devletlerin yakın ilgisine hedef olmakta, bu ilgi iktisadi ve siyasi sistemlerine göre her ülkede değişik biçimde tezahür etmektedir.

7. KOOPERATİF-DEVLET İLİŞKİLERİ

İster kapitalist, ister sosyalist rejime sahip olsun bütün devletlerin ekonomik politikalarının amacı sosyal refahı sağlamak ve geniş kitlelere yaymaktır. Bu amaç sosyal refah devleti anlayışının sonucudur. Ekonomik gelişmeyi ve sosyal adaleti sağlamak için devlet çeşitli düzenlemeler yapar: Üretimi ve bölüşümü düzenleyecek kanuni tedbirler, sosyal güvenlik kuruluşları bu cümledendir.

Kooperatifler sosyal yönü bir tarafa ekonomik işlevi olan kuruluşlar olduğu için devletin her zaman ilgisini çekmiştir. Devlet kendi iktisat politikasını gerçekleştirmede bir araç olarak kooperatiflere ilgi duyar. Bu ilgi, kooperatif çalışmalarını teşvik, mevzuatı belirleme, teknik ve mali yardım şeklinde tezahür eder. Kooperatif-devlet ilişkilerinde mahiyet ve yoğunluk itibariyle farklı sistemlere rastlamak mümkündür.

Ünlü Fransız kooperatifçi A.Gide devlet-kooperatif ilişkilerini dört grupta sistemleştirmiştir(19).

- A. Serbest sistem,
- B. Karşılıklı yardım sistemi,
- C. Vesayet sistemi,
- D. Devletçilik sistemi.

A. Serbest sistem: Rochdale ilkelerine titizlikle bağlı ülkelerde görülür.Bu sistemde devletle kooperatifler arasında hiçbir bağıllık yoktur.Kooperatifler adeta devlet içinde ayrı bir devlettir.Rochdale ilkelerine bağlı kooperatifçilik hareketi aşağıdan yukarıya doğru gelişen,fertlerin hür iradesiyle kurulan bir hareket özelliği gösterir.

Serbest sisteme İngiltere,Danimarka ve diğer İskandinav ülkelerini örnek olarak gösterebiliriz.

B.Karşılıklı yardım sistemi: Bu sistem Fransa'da doğmuş ve oradan dünyaya yayılmıştır.Sisteme göre devlet kooperatiflere öncülük yapar,maddi imkânlar sağlar ve eğiticilik görevi yapar.Ancak yönetime müdahale etmesi düşünülemez.

C. Vesayet sistemi: Bu sistemde devlet,kooperatiflere ait kanunları çıkarmanın yanında kooperatiflerin yönetimine de müdahale eder ve onları kontrol eder.

Bu sisteme daha çok gelişmekte olan ülkelerde rastlanır.Ülkemiz de bunlardan biridir.Türkiye'de devletin kooperatiflere olan aşırı ilgi ve müdahalesi çok tartışılan bir konudur.

Bir kısım yazarlara göre devletin koopeatifler üzerindeki sınırsız vesayeti kooperatiflerin gelişmemesinin en büyük sebebidir.Kooperatifler bağımsız iradenin sonucu olarak kurulmalı ve yönetilmelidir.Tabandan gelme bir özelliğe sahip olmayan kooperatifler gerçek anlamda kooperatif değildir (20).

(19) Z.Gökalp Mülayım,A.g.e.,s.81.

(20) Haşmet Başar,Z.Gökalp Mülayım,İsmail Duymaz.

Bu görüşün karşısında olan yazarlar ise;ekonomik,sosyal, kültürel yapı olarak geri kalmış ülkelerde kooperatifçiliğin kurulup gelişmesinde devletin öncülük görevini yapmasının kaçınılmaz bir zaruret olduğunu savunurlar (21).Konuyu açıklayabilmek için gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve sosyal özelliklerine gözatmakta fayda vardır:

- Gelişmekte olan ülkelerde ekonomi tarım ağırlıklıdır.Üretim metodları ilkel ve gelir düzeyi düşüktür.

- Nüfus artışı fazladır.Aktif nüfusun büyük kısmı tarımda çalışır.İşsizlik oranı yüksektir.

- Fert başına düşen yıllık gelir çok düşüktür.

- Toplam nüfusun büyük bir kısmı okuma-yazma bilmez.Yetişmiş insan gücü azdır.Bu özellik kaynakların optimal kullanılmasını engeller.

- Tarım işletmeleri çok küçük üniteler halindedir.Bunun sonucu ise rasyonellikten uzaklaşmaktadır.

- İşletmelerin tasarruf güçleri yok denecek kadar azdır.Yapılan üretim ancak ailenin geçimine yetecek seviyededir(22).

Sayılan bu özellikler devletin kooperatifçiliğe ilk hareketi kazandırmasını zaruri kılmaktadır.Çünkü;birleşmek, bir gayeye ulaşmak için elbirliği,inanç birliği yapmak bir kültür işidir.Bu orgaizasyonu gerçekleştirecek asgari kültürel ve sosyal zeminin oluşturulması devlet tarafından hızlandırılmalıdır.

Nevzat Yalçıntaş'a göre bir ülkede kooperatifçilik hareketinin gelişmesi için şu iki şart mutlak gereklidir:

- Kooperatifçiliği gerekli kılan sebeplerin varlığı,

- Bu sebeplerin fark edilmiş olması ve aynı zamanda sosyo-kültürel ve ekonomik yapının kooperatif çalışmaya uygun bir düzeye ulaşmış olması gerekmektedir.

(21) Nevzat Yalçıntaş,Kooperatiflerle İlgili Olarak Devlete Düşen Görevler,VII. Türk Kooperatifçilik Kongresi'ne Sunulan Tebliğ,Ankara,1970,s.1-7.

(22) Ali Özgüven, Tarım Ekonomisi ve Politikası,Bursa Üniversitesi Yayını,Yay.No:3.001.005,1977,s.190.

Ekonomik ve kültürel bakımdan yetersiz olan bu insanlardan böyle bir organizasyonu gerçekleştirmelerin beklemek aşırı bir iyimserliktir. Zamanın tabii seyri içinde kültürel ve ekonomik yapının değişmesini beklemek kalkınmayı geciktirir. Hızlı ve dengeli kalkınmayı hedefleyen devletin ise bu kadar bekleyecek süresi yoktur. Bunun için kooperatif şuurunun yaratılması ve çalışmasının düzenlenmesi için gerekli tedbirleri alır ve uygular (23).

D.Devletçilik sistemi: Sosyalist rejime sahip S.S.C.B ve peyki durumundaki ülkelerle Kızıl Çin'deki kooperatif-devlet ilişkisini bu sisteme örnek gösterebiliriz.

Bu ülkelerde kooperatifler merkezî hükümetin taşra teşkilatı pozisyonundadırlar. Ekonomik işlevlerinin yanısıra siyasal işleve de sahiptirler.

8. TARIM KESİMİ VE KOOPERATİFÇİLİK

A. Tarım işletmeleri

Tarım işletmeleri belli bir alanı ve bir üretim ünitesini gösterir. Bir tarım işletmesinin alanı esas itibariyle toprağın ve iklimin özelliklerine bağlıdır. Böyle bir işletmenin alanı en az bir aileyi geçindirecek kadar olmalıdır. Nüfus artışı, şehirlerin büyümesi ve hükümetlerin ekonomi politikasının da etkisiyle tarım işletmelerinin yapısı değişmiştir. 19.yüzyıldaki geleneksel küçük işletmelerin yanısıra çağımızda büyük kapitalist işletmelerde doğmuştur.

a. Küçük işletmeler

Piyasa için değil kendi ihtiyaçları için üretim yapan işletmelerdir. Ülkemizde küçük işletmeler daha fazladır. Bu ise bir çok tarihi faktörün etkisi sonucudur. Küçük işletmelerde üretim tekniği geleneksel mahiyettedir. Az teçhizat, bol emek ve tecrübe üretim tekniğinin belirleyici faktörleridir. Türkiyede hızlı nüfus artışı, mevcut miras hukukunun etkisiyle küçük işletmelerin sayısı ve toplam içindeki oranı sürekli artmaktadır.

(23) Nevzat Yalçıntaş, A.g.e., s.11-12.

<u>İşletme Büyüklüğü</u> (Dönüm)	<u>Toplam toprağa</u> <u>oranı</u>	<u>Toplam aile</u> <u>sayısına oranı</u>
1-50 (Küçük)	% 18	% 62.5
51-200(Orta)	% 40	% 32.5
201-500(Orta üstü)	% 17	% 3.5
50'den büyük	% 25	% 1.5

Tabloda görüldüğü gibi Türk tarımında küçük işletmeler büyük ağırlığa sahiptir. Küçük ve orta büyüklükteki işletmeler toplamı % 58'ini oluştururken bu kesimde çalışanların % 95'ini bünyesinde toplamaktadır.

b. Büyük işletmeler

Gelişmekte olan ülkelerde tarımsal üretimin artırılmasına büyük önem verilir. Üretim kapasitesinin artırılması ise tarımda üretimin modernizasyonuna ve işletmeler arası temerküze bağlıdır. Büyük işletmelerin özelliğini şöyle sıralamak mümkündür.

-Üretimde kullanılan faktörler büyüdükçe gelirler artar.

-Cesamet artışı maliyetleri düşürür.

-Verim arttıkça sabit masrafların payı azalır.

-Büyük arazilerde büyük kapasiteli makineler kullanılabilir.

-İşbölümü ve makineleşme yeni teknolojik gelişmelere zemin hazırlayabilir.

-Ticari ve mali bazı avantajlar elde edilebilir. Mesele daha uygun şartlarda kredi temin edebilir. Alım-Satım imkanları kullanabilirler.

B. Tarımda Kooperatifler

Küçük işletmelerin söz konusu zaafı bu alanda kurulacak kooperatiflerle giderilebilir ve büyük işletmelerin sahip oldukları avantajlarla kooperatifler vasıtasıyla sahip olabilirler. Şöyleki küçük işletmeler kooperatifleşince:

-Mali yetersizlik dolayısıyla sahip olamadıkları modern tarımsal girdileri daha uygun şartlarda temin edebilirler.

-Dağınık üreticiler birleştiğinde piyasaya daha düzenli bir ürün arzı sağlanacak ve pazarlama hizmetlerinin

maliyeti düşecektir.

-Fiyat ve talep değişmelerine göre üretimi ayarlayabilirler.Kooperatifler tek satıcı durumuna geçtikleri zaman fiyatları arttırabilirler.

-Kooperatiflerin pazarlık güçleri dağınık üreticilere oranla daha fazladır.

Görüldüğü gibi tarım kooperatifleri bu kesime dinamizm verir, kalkınma yolunu gösterir, toplam üretim ve buna bağlı olarak gelirlerin artmasına yolaçar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MALATYADA KOOPERATİFÇİLİK HAREKETİ

1. MALATYANIN COĞRAFİ YAPISI

Malatya ili Doğu Anadolu Bölgesinde, Fırat Havzasının Yukarı Fırat Bölümünde yer almaktadır. Yüzölçümü 12.313 km²'dir. Sultansuyu ve Sürgü çayı vadileriyle Akdeniz Bölgesine, Tohma vadisiyle İç Anadolu Bölgesine ve Fırat vadisiyle Doğu Anadolu Bölgesine açılan il alanı bu üç bölge arasında bir geçiş bölgesi oluşturur. İl alanının % 41.6 sını platolar, % 45.5 ini dağlar ve % 12.9 unu da ova-vadiler oluşturur. Bölgede kara iklimi görülür. Ancak Malatya ovasını içine alan geniş çöküntü alanında Akdeniz iklimi özelliklerine yakın bir iklim tipi görülür. Yıllık ortalama yağış miktarı 382.6 mm. olup yıllık sıcaklık ortalaması ise 13.7° dir. Türkiye topraklarının yaklaşık 1.6 sını oluşturan Malatya ili gayet işlek bir kara ve demiryolu kavşağında bulunmaktadır.

2. NÜFUS VE KÜLTÜREL YAPI

Tarih boyunca çeşitli medeniyetlere sahip olan Malatya 1839 yılında şimdiki yerinde yeniden kuruldu. Osmanlılar döneminde değişik zamanlarda Maraş, Diyarbakır ve Elazığa bağlı bir sancak olan Malatya, Cumhuriyetin kuruluşu ile il olmuştur.

İl nüfusu bilhassa 1950 li yıllardan itibaren hızla artmış, 1980 yılında 545.964 e, 1985 de ise 665.809 a ulaşmıştır (25).

(25) D.İ.E 20. 10. 1985 Genel Nüfus Sayımı, Yayın No:1211, Ankara, 1986.

Adı geçen beş yıllık süre içinde nüfus artış hızı % 18 dir. Hızlı nüfus artışı beraberinde sağlıksız şehirleşmeyi getirmiştir. Alt yapı imkanlarından mahrum gecekondü mahalleleri mantar gibi çoğalmıştır. Karakavak, Çöşnük, Yeşiltepe, Taştepe, Melekbaba, İzollutepe ve Kernek mahallesi bunların başlıcalarıdır.

Malatyada okur yazar oranı Türkiye ortalamasına yakın bir seyir takip etmektedir. Yıllara göre kadın ve erkek nüfus gözönüne alınarak okur-yazar oranı şöyledir(26).

<u>Yıllar</u>	<u>Top.Nüfus</u>	<u>Erkek Nüfus</u>	<u>Kadın Nüfus</u>
1935	10.2	17.9	3.3
1945	16.0	27.1	5.4
1955	29.0	45.4	12.4
1965	39.8	57.3	21.5
1970	46.4	62.8	29.9
1975	57.7	71.7	42.7

görüldüğü gibi okur-yazar oranı yıllar itibariyle artmasına rağmen kadın ve erkek nüfus ayırımı yapıldığında kadın nüfusun okur-yazarlık seviyesi çok düşüktür. Bu kültürel az gelişmişliğin bir göstergesidir. Kadınların aktif hayat içindeki rolü çok azdır. Geleneksel temayül ve örf-ler ilişkilerin biçimini tayin eden etkili faktörlerdir.

1975 yılında ilde kurulan İnönü Üniversitesi bölgenin kültürel ve sosyal gelişmesinde önemli rol oynamaya adaydır.

3. EKONOMİK YAPı

A. Tarım

(26) Yurt Ansiklopedisi, Malatya Bölümü, Ankara, 1983

Malatya ekonomisi büyük oranda tarıma dayalıdır. Bölge toprakları değişik tarla ve bahçe ürünlerinin yetiştirilmesine müsaittir. 1.231.306 hektarlık il alanının arazi dağılımı şöyledir(3).

Ormanlarla kaplı alan	55.013
Ziraat yapılan alan	432.419
-Kuru tarım	288.373
-Sulu tarım	72.088
-Bağ	10.001
-Bahçe (sulu)	61.037
-Bahçe (susuz)	0,920
Mera-Çayır	577.131
Fundalık	105.099
Boş arazi	42.072
Su yüzeyleri	7.091
Yerleşim yerleri	12.481

Tabloya göre il topraklarının % 35 inde tarım yapılabilirliktedir. Ancak tarıma elverişli bu toprakların %67 sini susuz topraklar oluşturmaktadır.

Tarımsal yapının daha iyi anlaşılması için tarım işletmelerinin ölçek durumuna da bakalım.

<u>Tarım İşletmeleri</u>	<u>Toplam İşletme sayısına</u>
<u>büyüklüğü (dekar)</u>	<u>oranı</u>
0-50	----- % 72.7
51-100	----- % 15.8
101-500	----- % 10.9
500 +	----- % 0.9

(27) Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı, Toprak-su genel müdürlüğü yayınları, Malatya ili Araştırma varlığı il raporu, No: 44, Yayın no:759, Ankara,1984

Görüldüğü gibi tarımda küçük işletmelerin ağırlığı hayli fazladır. Toprakların dağınıklığı Türkiye ortalamasından da fazladır.

Alanı küçük ve yeterli sulama imkanlarından mahrum bu topraklar üzerinde tarım geleneksel metotlarla yapılmaktadır. Küçük köylü işletmelerinde mevcut bütün zaafalar burada vardır.

Ayrıca toplam alanın yaklaşık % 48 ini meydana getiren mera ve çayırlar ilin hayvancılık kapasitesini vermektedir.

1980 nüfus sayımı sonuçlarına göre Malatyada toplam nüfusun % 26 sını oluşturan 172.000 kişi tarımla uğraşmaktadır(28). Tarımsal üretim çok zengin bir çeşitlilik gösterir. Tahıllar, baklagiller, tütün ve şeker pancarı gibi endüstriyel bitkiler, soğan, sarımsak, patates en çok yetişenlerdir.

Bahçe bitkileri ise başta kayısı, kiraz, elma ve armut olmak üzere çok önemlidir.

Hayvan varlığı ve hayvansal ürün kapasitesi de yüksektir. Aşağıdaki tabloda durum daha ayrıntılı olarak görülür(29).

(28) Kırımhan, Metin : Malatya ilinde tarım topraklarının kullanımı ve Türkiye ekonomisindeki önemi, Tabiat ve İnsan Dergisi, Sayı 1, 1987, Ankara

(29) D.İ.E, Tarımsal yapı ve üretim, 1983 sayımı sonuçları yayın no:1138, s.160-162, Ankara, 1985.

<u>Meyveler</u>	<u>Ağaç</u>	<u>Üretim (ton)</u>
Kayısı	2.877.564	68.622
Elma	343.840	10.382
Armut	275.592	4.610
Zerdali	208.085	3.143
Ceviz	99.113	4.483
Kiraz	84.887	862
Şeftali	64.995	630
Vişne	50.193	454
Dut	223.667	6.104
Üzüm	11.818	22.886

Bilhassa kayısı üretiminde Malatyanın yeri çok önemlidir.

Türkiye üretiminin % 35 i bu topraklarda gerçekleşmektedir.

Hayvansal üretim ve hayvan kapasitesi ise şöyledir.

Küçükbaş hayvan	693.540
Büyükbaş hayvan	166.284
Kümes hayvanları	561.853
Arı kovanı	47.746
Hayvansal Ürünler	
Süt	50.380 ton
Et	3.465 ton
Deri	139.760 adet
Yapağı	405 ton
Keçikılı	80 ton
Bal	257 ton
Yumurta	51 milyon adet

Görüldüğü gibi Malatya tarım ve hayvancılık kapasitesi bakımından çok önemli bir bölgedir. Bölge tarımının problemleri, doğal şartlara bağlılığına sürmesi, modern üretim araç ve yöntemlerinin yeterince yayılmamış olması, toprak dağılımındaki dengesizlik, tüketim merkezlerine uzaklık, bunun sonucu olarak ulaştırma ve pazarlama giderlerinin yüksek olmasıdır. Geleneksel üretim biçiminden modern üretim ve pazarlama tekniklerine geçildikçe üretici ve yurt ekonomisine büyük katkılar olacaktır.

B. Ticaret

Malatyada ticarî işletmeler genelde küçük ölçeklidir. 1970 yılında yapılan sanayii ve işyerleri sayımına göre Malatyada mevcut 195.684 ticari işletmeden 22.650 si toptancı işletme 173.044 ü ise perakendeci işletmedir.

Toptancı ticaret işletmelerinin % 4.6 sı, perakendeci işletmelerin ise % 2.8 i büyük işletme niteliğine sahiptir. Diğer ifadeyle Malatyadaki ticaret işletmelerinin % 92 si küçük ölçekli işletmelerdir.

Ilde Sanayi ve ticaret odası 1928 de 120 üyeye kurulmuştur. Üye sayısı 1973 te 1344 e 1983 te 3150 ye ulaşmıştır. 1973 te üyelerin 97 si şirket statüsünde iken 1983 te bu sayı 210 a ulaşmıştır. Görüldüğü gibi şirketleşme olayı zayıfta olsa vardır. Şirketleşmenin cesameti ile ilgisi ise aşikârdır.

Ticaret Borsası 1969 yılında kurulmuştur.

C. Sanayi

Ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalı olan Malatyada son yıllarda sanayide gelişmeye başlamıştır. Sanayileşmeye devlet öncülük yapmıştır. Tekel sigara fabrikası (1929), Sümerbank dokuma fabrikası (1939), Şeker fabrikası (1956), devlet eliyle kurulan ilk fabrikalardır.

Ayrıca 1938 yılında Malatyayı doğu, batı ve güney Anadolu bölgelerine bağlayan demiryolunun yapılması bölgenin iktisadi gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur. 1960 lı yıllardan itibaren Malatyada özel sektör yatırımları görülmeye başlar. Bu sanayii teşebbüsleri genelde küçük ve orta büyüklükte olup hukuki yapı olarak şahıs yada adi ortaklık biçiminde kurulmuşlardır.

1980 yılında D.İ.E. tarafından yapılan bir araştırma sonucuna göre Malatyada imalat sanayiinin hukuki yapılarına göre dağılımları şu şekildedir(30).

İktisadi faaliyet kolları	Toplam işyeri sayısı	ferdi mülkiyet	Adi ortaklık	Koll. şirket
Gıda, İçki, Tütün san.	160	111	48	1
Dokuma, Giyim ve Deri san.	452	414	35	3
Or. Ürünleri ve Mob san.	331	284	47	-
Kağıt ürünleri	20	17	3	-
Kimya, Petrol, Kömür				
Kauçuk, Plastik ür.	21	17	2	2
Toprak Sanayii	15	11	4	-
Metal Sanayii	572	474	98	-
Diğer İmalat Sanayii	13	9	3	-
	1584	1337	240	6

Tablodaki verilere göre Malatyadaki toplam 1584 imalatçı müessesenin %84 ü ferdi mülkiyet biçiminde kurulmuştur. Adi ortaklıkların oranı % 16 dır. Kollektif şirketler ise orana bile girmeyecek kadar azdır.

Çıkan sonuç şudur: Sanayilişmenin kriteri sayılabilecek şirketleşme olgusu bölgede zayıftır. Şirketleşmenin yetersiz alması işletmenin kuruluş ve çalışması sı-

rasında uzman eleman çalıştırma ve bilimsel metod uygulama imkanı vermemektedir. Kararlar geleneksel ve tecrübi metotlarla alınmakta ve uygulanmaktadır.

Malatyadaki üretim kuruluşları bazında yapılan bir araştırmaya göre bu kuruluşların %69 unda pazarlama ile ilgili bir bölüm yoktur. Pazarlama bölümü bulunmayan işletmelerin %59 u işletme sahipleri tarafından yönetilmektedir. Bütün işletme ve yönetim fonksiyonları ile ilgili kararlar yönetici-sahip olan tek kişi tarafından alınmaktadır. İşletmelerin %57 sinde işletme bütçesi tahmini olarak hazırlanmaktadır(31).

Yeterli büyüklüğe ulaşamayan, diğer ifadeyle şirketleşemeyen kuruluşlar müstakil üretim, pazarlama ve finans bölümleri kuramamışlardır. Şirketleşmenin hızlanması bu eksikleri zamanla bertaraf edecektir.

4.KOOPERATİFÇİLİK

A.Tarımsal Kooperatifler

a.Tarım Kredi Kooperatifleri

Ülkemizde Tarım Kredi Kooperatifleri bölge birlikleri olarak örgütlenmiştir. 14. Bölge Birliğinin merkezi Malatyadır. Bölge birliğine bağlı iller sırasıyla: Malatya, Elazığ, Tunceli, Bingöl, Muş, Bitlis, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Van ve Hakkarıdır. Bölge birliği ne bağlı kooperatif sayısı 70, ortak sayısı ise 40.000 dir. Malatyadaki Tarım Kredi Kooperatifleri sayısı ise 29 olup bu kooperatifler 370 köyde 20.000 ortağa hizmet götürmektedir.

Malatya ilinde 506 köy ve kasaba olduğu gözönünde tutulursa (32) Tarım Kredi Kooperatiflerinin Malatya

(31) Mevlüt Türk, Malatyadaki Üretici işletmelerin Pazarlama Faaliyetleri, Malatya ,s.81.

(32) Ahmet Şentürk, Malatya, 1985. s.37.

köylerinin %73 üne hizmet götürdüğü görülür.

Ancak Tarım Kredi Kooperatiflerinin yönetim ve denetimi tamamıyla devletin elinde olduğu için bu kooperatiflerin başarı ya da başarısızlığını kooperatifçiliğin hanesine yazmak güçtür.

b.Köy Kalkınma Kooperatifleri

Türkiye genelinde olduğu gibi Malatyada da 1965 lerden itibaren kurulan Köy Kalkınma Kooperatifleri beklenen çalışmayı gösterememiş, tabela kooperatifi olmaktan öteye geçememiştir. İldeki Köy Kalkınma Kooperatifleri dökümanı aşağıdaki gibidir(33).

	<u>Kooperatif</u> <u>sayısı</u>	<u>Münfesih</u> <u>durumda</u>	<u>Hukuken</u> <u>var olan</u>	<u>Faal</u> <u>olanlar</u>
Merkez	19	16	1	2
Akçağaç	19	10	7	2
Arapkir	14	7	5	2
Arguvan	19	12	3	4
Darende	13	11	2	0
Doğanşehir	16	14	2	0
Hekimhan	24	21	3	0
Pötürge	10	10	0	0
Yeşilyurt	9	9	0	0
Toplam	143	110	23	10

O yıllarda yurt dışına işgücü ihracında araç olarak kurulan, en azından kırsal kesimde öyle anlaşılan Köy Kalkınma Kooperatifleri bugün de resmi kayıtlarda var, gerçekte yoktur.

(33) Malatya Tarım İl Müdürlüğü, Destekleme Şube Müdürlüğü

1987. Malatya

Kuruluşlarından itibaren faaliyet seyri bakımından Malatya'daki Köy Kalkınma Kooperatiflerini 4 grupta değerlendirmek mümkündür.

-110 kooperatif, kuruluşunu takiben hiç faaliyet göstermemiş ve münfesi duruma düşmüştür.

-13 kooperatif sadece hukuken var olup faaliyetleri yoktur.

-10 kooperatif yapmaya başladığı tesisleri bitirememiştir. Bu tesisler halen yarım beklemektedir.

-10 kooperatif ise kurmuş oldukları üretim ve hizmet tesislerini tamamlamış olup faaliyetlerine devam etmektedir.

İldeki Köy Kalkınma Kooperatifleri toplam olarak 7 tüketim mağazası, 4 halıcılık tezgahı, 1 değirmen, 1 benzin istasyonu, 1 toptancı işletmesi, 1 süt ürünleri işleyen mandıra ve 1 kayısı kurutma ve yıkama tesisine sahip bulunmaktadır.

Bölgenin ekonomik potansiyelinin yüksek olmasına, çok amaçlı kooperatiflerin kırsal kesimin ekonomik ve sosyal gelişmesindeki öneminin bilinmesine rağmen Türkiye genelinde olduğu gibi Malatya'da da Köy Kalkınma Kooperatifleri denemesi başarılı olamamıştır. Kurulan kooperatiflerin büyük çoğunluğu kooperatif amaçla kurulmadığından yurt dışına işgücü ihracı durduktan sonra çalışmalarını durdurmuştur. Onlar için amaç yalnızca kooperatif vasıtasıyla yurt dışına işçi olarak gitmektir. Çalışır durumda olan kooperatiflerin başarısında en büyük faktör, kültürlü ve idealist önderlerin varlığıdır. Kooperatiflerin tüm yükü bu kişilerin üzerindedir.

Kooperatif yöneticileri ve ortaklarla yapılan yüz yüze görüşmeler sonunda kooperatif kuruluş ve çalışmalarını sırasında kooperatiflerin karşılaştıkları problemler özetle şunlardır.

-Eğitim noksanlığı, kırsal kesim genel eğitim ve kültür yetersizliğiyle birlikte kooperatifçilik konusunda da bilgisizdir.

-Kooperatif yönetimlerindeki suistimal ve yolsuzluklar, yöneticilerin şahsında kooperatiflere olan itimatı sarsmıştır.

-Ortakların ilgisizliği, ortaklar kooperatif çalışmalarına karşı ilgisiz kalmaktadır.

-Zaten yetersiz olan özkaynakların yanında kredi imkanlarının yetersizliği.

-Denetim noksanlığı, hatta yokluğu. Yönetici ve ortakların en çok yakındıkları konulardan biridir.

-Yönetim ve Organizasyon sorunları. İyi niyetli yöneticiler dahi modern işletmecilik formasyonlarından yoksun oldukları için yönetim krizi sık sık görülmektedir.

-Üst birliklerin yokluğu. Ortak sayısı ve imkanları kısıtlı olan kooperatifler uzman eleman çalıştıramamakta, ihtiyaç duydukları teknik, hukuki ve mali bilgilerden mahrum kalmaktadır.

-Pazarlama problemleri. Üst örgütlerin yokluğuna bağlı olan bu sıkıntı kooperatifler için büyük engel olmaktadır.

c. Diğer tarımsal kooperatifler

Bu başlık altında orman köylerin kalkındırma kooperatifleri, Topraksu Kooperatifleri, Pancar Üretim Kooperatifleri ve Üretim Kooperatifleri değerlendirilecektir.

Topraksu Kooperatifleri devletin kırsal kesime hizmet götürmesi maksadının bir aracı durumunda olup kooperatif özelliği taşımamaktadır. İlde mevcut 8 Topraksu Kooperatifinden hiçbirisi faal durumda değildir(34).

1954 yılında kurulan Sınırlı Sorumlu Malatya ve Civarı Pancar İstihsal Kooperatifi ve ilçelerinde 193 köyde 21.282 ortağa sahiptir(35).

Kooperatif, pancar ve diğer ürünlerin yetiştirilmesi, korunması, verim artışı, ortakların ihtiyacı olan tarımsal girdi ve ekipmanların tedariki konularında ortaklarına yardımcı olmaktadır.

Bunun dışında Malatyada organizesi tabandan gelen iki üretim kooperatifi mevcuttur. Doğanşehir-Sürgü Süt Ürünleri Ürün Değerlendirme ve Pazarlama Kooperatifi ve Doğanşehir Süt Ürünleri İşleme ve Hayvancılığı Geliştirme Kooperatifidir.

Sürgü Su Ürünleri Değerlendirme ve Pazarlama Kooperatifi: Bölgenin uygun su kaynaklarında alabalık üretim ve pazarlaması için 1975 yılında 45 ortakla kurulan kooperatif bugün 261 ortak sayısına ulaşmıştır. Takas mevkiinde yıllık üretim kapasitesi 20 ton/yıl olan tesisleri bir kuluçka ve idare binasıyla 7 havuzdan müteşekkildir. Kooperatifin kayıtlı sermayesi 3.000.000 tl. olup şu ana kadar kullandığı yatırım ve işletme kredilerinin tutarı 42.000.000 tl dir.

(34) Tarım İl Müdürlüğü, Destekleme Şube Müdürlüğü,
1987, Malatya

(35) Sınırlı Sorumlu Malatya ve Civarı Pancar Ekicileri
İstihsal Kooperatifi faaliyet raporu, s.6, 1985

Doğanehir Süt Ürünleri İşleme ve Hayvancılığı Geliştirme Kooperatifi: 1979 yılında kurulan kooperatifin 80 ortağı ve 2.400.000 tl kayıtlı sermayesi, 19 milyon tl kullanılmış kredisi, il özel idaresinin katkısı olmak üzere toplam kullanılmış kredisi 52 milyon tl dir. Üretim tesislerinin süt işleme kapasitesi 5 ton/gün olup süt temin edilen bölge Doğanehir civarı ve Akçadağ Sultansuyu Harasıdır. Süt üretimini teşvik için Tarım Bakanlığının uyguladığı proje dahilinde bugüne kadar ortaklara 60 süt ineği kredili olarak verilmiştir.

d. Tarım Kooperatiflerinin genel değerlendirmesi.

-Malatyada Tarım Kredi Kooperatifleri Pancar üretim Kooperatifleri dışında tarım kooperatifleri içinde faal durumda olan kooperatif yalnızca beştir. Toplam tarım kooperatiflerinin 169 olduğu gözönünde bulundurulursa başarı durumu açıkça görülür.

-Üretim girdileri, makine ve ekipman sıkıntısı çeken kredi ve pazarlama faaliyetlerinde organize olamamış, sosyal ve kültürel gerilik içinde olan tarım kesimi için kooperatifleşme, sayılan problemlerin aşılmasında önemli bir araç olmasına rağmen, kooperatifçilik bilincinin yetersizliği nedeniyle bu hareket yeterince gelişmemiştir.

-Şimdiye kadar yaşanan suistimal ve yolsuzluklar kooperatif harete güveni sarsmıştır.

-Ferdietçi yaşama kültürü kırsal kesimde daha çok kendini göstermektedir. Bu nedenle ortaklar kooperatif harekete karşı çok ilgisizdir. Görüşmelerde tüm kooperatif yöneticilerinin ortak şikayet konularından birisi bu olmuştur.

-Denetimsizlik. Devlet denetimi daha çok şekli unsurları ihtiva etmekte olup teknik ve mali denetim yektur.

-Üst örgütlenme olmadığı için çalışmalar mevzi kalmakta ve hukuki, mali, teknik ve eğitim desteği göremeyen kooperatifler sorunlar karşısında bunalmaktadır.

-Faal durumdaki beş kooperatifin yöneticileriyle yapılan yüz yüze görüşmelerde sorulan sorulara verilen cevaplarda bu kooperatiflerin sağlam bir ekonomik yapıya sahip olmadığı ve iyi yönetilmediği anlaşılmıştır. Edinilen bilgiye göre,

-Kooperatif yöneticilerininin 2 si lise ve dengi okul mezunu, 1 i ortaokul, 2 si ise ilkokul mezunudur.

-Kooperatiflerin hiçbirinde pazar araştırması yapılmamıştır.

-Satış tahminini bilimsel olarak yapan kooperatif yoktur.

-Yeterli büyüklüğe ulaşamamakla paralel olarak işletme ve yönetim fonksiyonları tüm kooperatiflerde tek kişi (kooperatif başkanı) tarafından icra edilmektedir.

-Özsermaye kooperatiflerde yalnızca kuruluşa yetecek asgari seviyededir. Devletin yatırım ve işletme kredileri olmadan hayatiyetini sürdürecekt kooperatif yoktur.

-Kooperatiflerde ortak sayısı genelde çok düşüktür. Mesela;

	<u>Ortak sayısı</u>
Tataruşağı Köy kalkın. Koop.	137
Sürgü Su ür. " " "	261
Doğanşehir Süt ür. " "	80
Bahçebaşı Köy kalkın. Koop.	295

(Anket soruları ektedir.)

A. Tarım Dışı Kooperatifler

a. Tüketim Kooperatifleri

Malatyada ilk tüketim kooperatifi 1952 yılında kurulan Sınırlı Sorumlu Hava Kuvvetleri İstihlâk Kooperatifidir. Kooperatifin üyeleri ve hitabetiği tüketici kitle hava kuvvetleri mensuplarıdır. 1970 yılında Şeker Fabrikası bünyesinde, 1971 yılında da Demiryolları bünyesinde ve Tecde kasabasında kurulan tüketim kooperatifleri öncü kuruluşlardır.

1972 yılından itibaren Malatyadaki tüketim kooperatifleri sayısında artış görülmektedir. Bu yılda Sınırlı Sorumlu Öğretmen ve Memurlar Tüketim Kooperatifi, ESO İşletmesi Personeli Tüketim Kooperatifi kurulmuştur.

Takip eden yıllarda kurulan kooperatiflerle birlikte 1987 itibariyle Malatyadaki tüketim kooperatifi sayısı 58 dir (36). Bu kooperatiflerin toplam ortak sayısı 2806 olup birim kooperatif başına 50 ortak düşmektedir. Ancak kayıtlara göre mevcut olan 58 tüketim kooperatifinden fiilen çalışır durumda olanların sayısı sadece 12 dir. Bu kooperatiflerin de hemen tümü bir kamu kuruluşu bünyesinde ya da bir meslek grubuna mensup kişiler tarafından kurulan kooperatiflerdir.

İldeki tüketim kooperatiflerinin birlik seviyesinde örgütlenmesi için 1979 da yapılan çalışmalar sonuçsuz kalmıştır.

Ayrıca yine 1979 yılında ildeki perakândeci bakkallar kendi aralarında kooperatifleşerek toptan eşya ihtiyaçlarını temin yoluna gitmişlerdir. 370 bakkal ortağı

(36) Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, Malatya

bulunan bu kooperatifte 1983 yılında kapanmıştır.

Bu sayısal bilgilerden sonra ildeki tüketim kooperatiflerinin analizini yapalım.

-İldeki kooperatif sayısında 1970 den itibaren görülen artışın sadece rakam değeri vardır. Nitelik olarak ilerleme yoktur. Aksine gerileme vardır.

-Kooperatiflerin ortak sayısı azdır. (Kayıtlarda kooperatif başına düşen ortak sayısı 50 dir)

-Belirli bir çevreye mensup kişiler arasında kuruldukları ve hizmet binası o kurumlar içinde olduğu için hitap ettiği tüketici kitlesi çok sınırlıdır.

-Üst örgütlenme gerçekleşmediği için kooperatifler mal tedarikinde özel toptancı işletmelere mahkum durumdadır. Böyle olunca tüketim kooperatifleri piyasayla rekabet edememekte ve düzenleyici fonksiyonunu yerine getirememektedir(37).

-Diğer kooperatif türlerinde olduğu gibi tüketim kooperatiflerinde ortakların ilgi ve katılımı yetersizdir. Tüm yük genellikle idealist olan öncüye düşmektedir. Bu kişi bir süre işi tek başına götürmekte sonunda yorulup bırakınca hareket kendiliğinden durmaktadır.

Sonuç olarak tüketim kooperatifleri Türkiye genelinde olduğu gibi Malatyada da başarılı olamamışlardır. Yakın gelecekte de başarılı olmaları düşünülemez.

b.Yapı Kooperatifleri

aa.Konut Kooperatifleri

Malatyada ilk konut kooperatifi 1972 yılında kurul-

(37) Mehmet Tikici, Kooperatifçilik hareketi ve Malatya İktisadi Hayatında Kooperatiflerin Rolü, Malatya 1986 s.49

muştur. 1981 yılına kadar kurulan kooperatif sayısı 128 dir. Bu yıllarda şehrin büyümesi, sanayi ve ticaretin gelişmesi, hatta üniversitenin kuruluşu ve II. ordu karargahının Malatyaya taşınması şehirde büyük oranda mesken sıkıntısına sebep olmuştur.

Ayrıca ülke düzeyinde konut probleminin merkezi hükümet tarafından çözümü ve konut kooperatiflerine maddi teşvik ve yardımı sağlamak amacıyla 1981 yılında çıkarılan 2487 sayılı Toplu Konut Yasası toplu konut kooperatiflerinin hızla artmasına sebep olmuştur.

Malatyadaki konut kooperatiflerinde görülen hızlı sayısal artışta bu yılda başlamıştır. Haziran 1987 itibariyle Malatyadaki konut kooperatifi sayısı 475 dir. 15.000 kooperatif ortağı bu yolla ev sahibi olmak umundadır. Kooperatif sayısındaki artışı dargelirli kitlelerin güçbirliğiyle ev sahibi olmak düşüncesiyle açıklamak zordur. Kooperatifleşmeye ilginin sebebi devletin bu sahaya aktardığı fonlardan faydalanmadır.

Kooperatif yöneticileriyle yapılan yüzyüze görüşmelerde kooperatif yöneticilerinin çoğunun inşaat müteahhitleri olduğu görülmüştür. Müteahhitler işi organize etmekte, devlet destek sağlamakta, ortaklar ise aylık ödemeler dışında pasif durumda kalmaktadır. Kısacası ortada kooperatifçilik olayı yoktur. Kooperatif adı sadece bir kılıftır.

İldeki konut kooperatiflerinde üst örgütlenmenin tek örneği 1986 yılında kurulan Sınırlı Sorumlu Yakınkent Konut Üretim Kooperatifleri Birliğidir. Yakınca

kasabası belediyesinin organize ettiği birlik kent merkezinin 7 km batısında 137 hektarlık bir alan üzerinde 10.000 konutluk bir proje hazırlamıştır. Birliğe üye kooperatif sayısı 11 dir. Birlik, bünyesinde muhasebeci, mühendis ve teknik ressam gibi uzman eleman çalıştırmakta ve üye kooperatiflere teknik ve hukuki yardım sağlamaktadır.

Mesken ve şehircilik problemlerinin çözümü için kooperatif birlikleri ile belediyelerin işbirlikleri büyük önem taşımaktadır. Bu işbirliği alt yapı problemlerinin halli, maliyet içindeki arsa payının asgariye düşmesinde etkili çözüm olacaktır.

bb.İşyeri Yapı Kooperatifleri

Malatyadaki en büyük işyeri yaptıрма kooperatifi olan Sınırlı Sorumlu Özmalatyalılar Küçük Sanayii Sitesi Kooperatifi 1977 yılında kurulmuştur. 1982 yılında inşaatına başlayan site iki kısım 974 dükkandan oluşmaktadır. 1986 yılında bitirilmesi planlanan site zamanında yeterli kredi kullanılamaması sebebiyle ancak 1988 sonunda tamamlanacaktır. Sitenin tamamlanmasıyla Malatya küçük sanayii büyük bir eksikliğini tamamlamış olacak, bölge ve milli ekonomiye olumlu katkı yapacaktır.

Malatyadaki ikinci işyeri yaptıрма kooperatifi ise Sınırlı Sorumlu Kurukayısıcılar İşyeri Yapı Kooperatifi-dir.1984 yılında kuru kayısı ticareti yapan esnaf esnaf-lar tarafından kurulan kooperatif,385 ortağın işyeri sahibi yapmayı amaçlamaktadır. 1986 yılında başlayan

inşaatın % 80 i tamalanmış olup 1988 sonunda dükkanlar sahiplerine teslim edilmiş olacaktır. Tüm çalışmalarını kendi imkanlarıyla gerçekleştiren kooperatifin diğerlerinden farkı kredi kullanmamasıdır. Kooperatif bu özelliğiyle yapı kooperatifleri içinde ortaklarının karşılıklı dayanışma ve yardım anlayışıyla faaliyet gösteren tek örnektir.

Üçüncü işyeri yapı kooperatifi ise 1984 de kurulan Sınırlı Sorumlu Hububatçılar ve Bakliyatçılar işyeri yapı kooperatifidir. 200 ortaklı kooperatif inşaat çalışmalarına 1988 baharında başlayacaktır.

c. Diğer Kooperatifler

-Esnaf Kefalet Kooperatifi 1954 de 30 üyeye kuruldu. Küçük esnafın kredi problemlerinin çözülmesinde araçtır. İl merkezinde ve ilçe merkezlerinde şubesi vardır. 12 şube 3764 ortağa sahiptir.

-Küçük sanat kooperatifleri. Genellikle bir tabela kooperatifi durumundadırlar. Mevcut 5 kooperatiften 2 si gayri faal 1 i de tasfiye halindedir.

-Taşıyıcılar kooperatifferi. İlde mevcut 15 kooperatifin 611 üyesi vardır. Etkili çalışmaları yoktur.

ANALİT SORULARI

1. Kooperatifinizin adı, kuruluş tarihi, ortak sayısını belirtiniz?
2. Yöneticinizin tahsil durumu nedir?
3. Kooperatif kurulurken pazar araştırması yaptınız mı?
4. Satış tahmini yapıyor musunuz?
5. Yıllık üretim kapasiteniz ne kadardır?
6. Yatırım tutarınız ne kadardır?
7. Öz sermayeniz ne kadardır?
8. İşletmenizde aşağıdaki bölümlerden hangileri mevcuttur.
 - a-Üretim
 - b-Pazarlama
 - c-Finans-Muhasebe
 - d-Personel

SONUÇ

Endüstri devrinin ekonomik ve sosyal sonucu olarak ortaya çıkan kooperatifler, karşılıklı yardım ve dayanışma temeline bağlı olarak çeşitli ekonomik ihtiyaçları halletmek amacını güderler. Bu özellikleriyle evrensel boyutlara ulaşan kooperatifçilik hareketi bilhassa gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişimi için büyük önem taşımaktadır.

Ekonomisi tarıma dayalı bu ülkelerde tarımsal kesim; teknik bilgi, kredi ve üretim gereçleri bakımından yetersizdir. Ulaştırma sistemi ve pazarlar gelişmemiştir. Durum böyle olunca küçük ve geri tarımsal işletmeler milli ekonomiye entegere olamamakta ve yeterli katkıda bulunamamaktadır.

Tarım kesimindeki problemler aşağı yukarı sanayi ve ticaret kesiminde de mevcuttur. Ayrıca köyden şehire göç, buna paralel olarak şehirleşmenin hızlanması ve bu hızlanmanın beraberinde getirdiği problemler, kooperatif düşünce ve çalışmaya özel bir bakış açısı gerektirir.

Kooperatif hareket iktisadi problemlere çözüm getirirken sosyal ve kültürel gelişmeye de kayıtsız kalmaz. Demokratik düşüncenin yerleşmesi ve toplumun her katmanının yönetime katılmasını da hedefler.

Sayılan bu özelliklerine ve önemine rağmen kooperatif hareket ülkemizde beklenen gelişmeyi sağlamış değildir.

Malatya'daki kooperatiflerin nicel ve nitel yapısı Türkiye geneliyle büyük benzerlik arz etmektedir. 1952 yılında ilk kooperatifin kurulduğu ilde kooperatifler bugün sayısal olarak göz doldurmakta, fakat fonksiyon olarak yetersiz kalmaktadır. Bunun sebepleri şöyle sıralanabilir;

1. Ülke genelinde olduğu gibi Malatya'da da kooperatifçilik hareketi şartlar bütünüyle oluşmadan, yapay olarak yukarıdan aşağıya doğru bir özellikte başlamıştır. Bilhassa kırsal kesim kooperatifçilik şuurundan tamamiyle mahrumdur.

Tarım kesimi dışında da bireyci görüş ve hayat biçimi hakimdir. Malatya'da özel sektöre ait 1584 imalatçı işletmenin 1337 si ferdi mülkiyet, 240 ı adi ortaklık ve yalnızca 6 sı kollektif şirket olarak kurulmuşlardır. Şirket-

leşmeyi dahi sağlayamayan ekonomik şartlar ve kültür biçimi kooperatifçiliği hiç gerçekleştiremez. Her şeyi devletten bekleme zihniyeti, iktisadi zihniyeti belirleyen en büyük faktördür.

2. Kooperatifçilik eğitiminin yanısıra genelde eğitim seviyesi düşüktür. Çalışanlara, ortaklara ve kitlelere yönelik eğitim çalışmaları zaruridir. Bu konuda televizyon çok yararlı bir araç olabilir.

3. Üst örgütlenme gerçekleşmedikçe ülkede ve ilde kooperatifçiliğin piyasada rekabet unsuru olması hayaldir. Lokal çalışmalarla sonuca gitmek mümkün değildir.

4. Devletin kooperatifçilik hareketine yaklaşımı yanlıştır. Kooperatifler bugüne kadar, devletin ekonomik politikalarının gerçekleştirilmesinde bir araç olmaktan öteye gidememiştir. Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım Satış Kooperatifleri, Köy Kalkınma Kooperatifleri ve son yıllarda Toplu Konut Kooperatifleri bunun canlı örnekleridir.

Tarım kooperatifleri, Ziraat Bankası'nın köylerdeki şubesi, destekleme politikalarının vasıtası olmuştur. Köy Kalkınma Kooperatifleri ise ekonomik, sosyal ve kültürel şartlar gözönüne alınmadan alelacele kurulduğu için en başarısız kooperatifçilik örneği olmuşlardır. Toplu Konut Kooperatifleri aynı şekilde ortaklarının mesken problemlerini çözen bir mekanizma değil, kamu fonlarının konuta akmasında kullanılan basit bir araçtır.

5. Kooperatifçilik mevzuatıda hayli karışıktır. Tarım kesiminde faaliyet gösteren kooperatifler 5 ayrı kanuna göre düzenlenmiştir. Tektip bir kanunla bu kooperatifler gerekli birleşmeye gidip, çok amaçlı bir yapıya kavuşturulursa daha olumlu sonuç alınabilir.

6. Denetim yetersizliği. Kamu denetiminin aksaması dağınıklığa yol açmaktadır. Ortakların denetimi ise yok denecek durumdadır. Ortaklar kooperatif çalışmalarına zaten ilgisiz olduklarından, ayrıca kooperatif kültürünün yokluğu olayın sebebidir.

7. Kooperatifler finansal yönden kendi kendine yeterli değildir. Bağımsız finans kuruluşlarına sahip olmanın yolu

ise üst örgütlenmeden geçmektedir.

8.Sonuç olarak geçmişten bugüne uzanan yapısı ve gücü ile ekonomik ve sosyal kalkınmada kooperatiflerden çok şey beklemek mümkün değildir.Temelden başlayacak bir eğitim, ülke ve insan şartlarına gözönünde bulunduracak yeni bir yapılanmaya gitmek zorunludur.

FAYDALANILAN KAYNAKLARKİTAPLAR

- AKGÜÇ, Öztin, Mali Tablolar Analizi, İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul 1981.
- AYKAR, Fulya, Tarım Kooperatiflerinin Yönetim ve Örgütlenme Sorunları ve Türkiye'de Bugünkü Duruma İlişkin Bir Araştırma, (Doktora Tezi), İ.Ü. İşletme Fakültesi İstanbul, 1985.
- BAŞAR, Haşmet, Türkiye'de ve Dünyada Kooperatif Kuruluşlarının Sosyo-Ekonomik Yapısı, Uludağ Üniversitesi Yayını, Bursa, 1983.
- FINDIKOĞLU, Z. Fahri, Kooperasyon Sosyolojisi İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1967.
- KELEŞ, Ruşen, Kentleşme ve Konut Politikası, A.Ü. S.E.F. Yayını, Ankara, 1984.
- MEMİŞ, İhsan, Kooperatifçiliğin Düşünce Tarihi ve Uygulaması Ankara, 1985.
- MÜLAYİM, Z. Gökalp, Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1975.
- ÖNEN, Rahmi, Küçük ve Orta Sanayi Teşebbüslerinin Kredi ve Finansman Sorunları, M.P.M. Yayını, Ankara, 1973.
- OZDEMİR, Necdet, Kooperatifçilik, A.İ.T.İ.A. Yayını, Ankara, 1981.
- ÖZGÜVEN, Ali, Tarım Ekonomisi ve Politikası, Bursa Üniversitesi Yayını, Bursa, 1977.
- SAKA Remzi, Kooperatifçiliğimiz-Kurucular-Temel Sorunlar, İstanbul, 1974.
- ŞENTÜRK Ahmet, Malatya İli, Malatya, 1985.
- TAN, Ayhan, Türkiye Ekonomisinde Tarım Kredi Kooperatifleri, Ankara, 1983.
- TİKİCİ, Mehmet, Kooperatifçilik Hareketi ve Malatya İktisadi Hayatında Kooperatiflerin Rolü, (Master Tezi), Malatya, 1986.
- TOKAT, Bülent, Yönetimde İşbirliği İlkesinin Türk Kooperatif Düzenindeki Sorunsalı ve Bir Model Denemesi, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 1985.

- TURAN, Kamil, Kooperatifçiliğin Sosyo-Politik Yapısı, A.İ.T.İ.A. Ankara, 1973.
- TÜRK, Mevlüt, Malatya'daki Üretici İşletmelerin Pazarlama Faaliyetleri, (Master Tezi), Malatya, 1986.
- YURT ANSİKLOPEDİSİ, Ankara, 1983.

MAKALE VE TEBLİĞLER

- DUYMAZ, İsmail, Gelişmekte Olan Pazar Ekonomilerinde Genel Kooperatifçilik ve Gelişme Perspektifleri, 10. Türk Kooperatifçilik Kongresi, Ankara, 1981.
- ETE, Muhlis-PASTANOĞLU, Harun, Kooperatiflerin Denetimi, VII. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliği, Ankara, 1970.
- GENEL NÜFUS SAYIMI, D.İ.E. Yayını, Ankara, 1986.
- İSLİMYELİ, Fenni, Kooperatiflerde Finansman, VII. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliği, Ankara, 1970.
- KIRIMHAN, Metin, Malatya İlinde Tarım Topraklarının Kullanımı ve Türkiye Ekonomisindeki Önemi, Tabiat ve İnsan Dergisi, Sayı 1, Ankara, 1987.
- KIVARÇ, Cemil, Esnaf ve Kefalet Kooperatifleri İle Küçük Sanat Kooperatiflerinin Kooperatifçilik Politikası Nedir, Nasıl Olmalıdır? IX. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliği, Ankara, 1979.
- KÖY İŞLERİ VE KOOPERATİFLER BAKANLIĞI, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığına Bağlı Kooperatiflerle İlgili Araştırma, Ankara, 1977.
- KURDOĞLU, Hüsnü, Dış Ülkelerden Dönecek İşçilerimizin Toplum Kalkınmasındaki Roller ve Kooperatif İş Gücünü Değerlendirme Projesi, Sosyal Siyaset Konferansları XVIII. İstanbul, 1966.
- SANAYİ ve TİCARET BAKANLIĞI, 1985 Yılı Faaliyet Raporu. T.K.K.M.B.'nin 10. YILINDA RAKAMLAR VE GERÇEKLER, T.K.K.M.B. Yayını, Ankara, 1987.
- MALATYA İLİ ARAZİ VARLIĞI İL RAPORU, Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı, Toprak-Su Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1984.
- YALÇINTAŞ, Nevzat, Kooperatiflerle İlgili Olarak Devlete Düşen Görevler, VII. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliği, Ankara, 1970.